

Toimintakyky näkyväksi

**Kartoittamistapa erityiskoulun 10-luokkalaisten
siirtymävaiheeseen**

Mirva Jylhä
Oona-Riina Räisänen

Opinnäytetyö
Marraskuu 2017
Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala
Toimintaterapian koulutusohjelma

Tekijä(t) Jylhä, Mirva Räisänen, Oona-Riina	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK	Päivämäärä Marraskuu 2017
	Sivumäärä 46	Julkaisun kieli Suomi
		Verkojulkaisulupa myönnetty: x
Työn nimi Toimintakyky näkyväksi Kartoittamistapa erityiskoulun 10-luokkalaisten siirtymävaiheeseen		
Tutkinto-ohjelma Toimintaterapian koulutusohjelma		
Työn ohjaaja(t) Jaana Ritsilä, Kristiina Juntunen ja Taina Kuittinen		
Toimeksiantaja(t) Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri, Onerva		
<p>Tiivistelmä</p> <p>Opinnäytetyön toimeksiantaja on Onerva-koulu, joka on yksi Oppimis- ja ohjauskeskus Valterin toimipisteistä. Tällä hetkellä Onervalla on erityisopiskelijoille suunnattu 10-luokka, jolle tulee joka vuosi uudet opiskelijat erilaisin taustoin ja toimintakyvyn tasoin. Opinnäytetyön kehittäminen lähti liikkeelle käytännön tarpeesta: koulun henkilökunta toi esille, että 10-luokkalaisten toimintakyvystä ei välttämättä saada riittävästi tietoa ennen koulun alkua, minkä takia koulun alku on koettu haastavaksi.</p> <p>Opinnäytetyön tavoitteena oli kehittää tiivis toimintakyvyn kartoittamistapa Onervan 10-luokkalaisille ennen koulun alkua, jotta siirtymävaihe helpottuisi. Toimintakyvystä kerättiin tietoa toimintaterapian teorian Inhimillisen toiminnan mallin (MOHO) sekä ICF-luokituksen avulla. Koulun henkilökunnan käsityksiä opiskelijoiden toimintakyvystä, arjessa pärjäämisestä, ympäristöstä ja opiskelijavalinnasta kerättiin teemahaastatteluiden avulla. Haastatteluiden avulla selvisi, että opiskelijat osallistuvat arjen toimintoihin ja suoriutuvat niistä mahdollisimman itsenäisesti. Opiskelijoiden toimintakyky ja tuen tarve vaihtelevat ja jokainen tarvitsee johonkin asiaan tukea.</p> <p>Tuotoksena kehitettiin alkukartoituslomake, jossa keskitytään selvittämään toimintakyvyn oleellisia asioita tahdon, osallistumisen ja suoriutumisen sekä taitojen näkökulmasta. Alkukartoituslomakkeen yhteensopivuus Oppimis- ja ohjauskeskus Valterin muiden materiaalien kanssa varmistettiin huomioimalla ICF-luokitus ja haastatteleamalla henkilöitä, jotka ovat olleet luomassa Valteri-verkostoissa käyttöön tulevia materiaaleja sekä tutustumalla niihin. Alkukartoituslomakkeesta saatavat tiedot auttavat koulun henkilökuntaa tukemaan opiskelijoiden toiminnallista identiteettiä, pätevyyttä ja mukautumista.</p>		
<p>Avainsanat (asiasanat) toimintakyky, nuoruus, erityisopiskelija, siirtymävaihe, työkalu, toimintaterapia, MOHO, ICF</p>		
<p>Muut tiedot (salassa pidettävät liitteet) Liitteitä on yhteensä 9 kappaletta (12 sivua), esimerkiksi MOHO:n ja ICF:n siltaus sekä lo-pullinen työkalu.</p>		

Author(s) Jylhä, Mirva Räisänen Oona-Riina	Type of publication Bachelor's thesis	Date November 2017
		Language of publication: Finnish
	Number of pages 46	Permission for web publication: x
Title of publication Making functional ability visible Developing a tool for evaluating the function of students with special needs		
Degree programme Degree Programme in Occupational Therapy		
Supervisor(s) Juntunen Kristiina, Kuittinen Taina and Ritsilä Jaana		
Assigned by A national Centre for Learning and Consulting Valteri, Onerva		
<p>Abstract</p> <p>The assignor of the thesis was the Onerva School that is a subsidiary of Valteri, the National Centre for Learning and Consulting. Currently, Onerva has a voluntary 10th grade of the comprehensive school education for students with special needs and with varying backgrounds and functional abilities. The thesis was assigned based on a highly practical need: it was not always possible to receive sufficient information about the students' ability to function, which created challenges at the beginning of the school year.</p> <p>The purpose of the thesis was to develop a tool for evaluating the functional abilities of the 10th graders in order to support the transitional stage of entering the school. The theoretical background was based on The Model of Human Occupation (MOHO) and The International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Theme interviews were used to collect information from the school staff about the students' ability to function and cope with everyday life as well as about the environment and the process of pupil admission. According to the interviews, the students were encouraged to participate in everyday occupations as independently as possible. However, their ability to function and needs for support varied, and every one of them needed some kind of support.</p> <p>The outcome of the thesis was an evaluation form focusing on the basics of functional ability, such as volition, occupational participation, occupational performance and skills. The suitability of the form with the other Valteri materials was also ensured by considering the ICF-classification and by interviewing those who had created the materials used in the Valteri network. The information provided by the evaluation form will help the Onerva staff to support the students' occupational identity, competence and adaptation.</p>		
Keywords/tags (subjects) ability to function, youth, students with special needs, transitional phase, tool, occupational therapy, MOHO, ICF		
Miscellaneous (Confidential information) 9 appendices (12 pages), for example the final tool and the combination of terms in MOHO and ICF		

Sisältö

1	Johdanto	3
2	Tarkoitus ja tavoitteet	4
3	Siirtymävaiheen vaikutus 10-luokkalaisten toimintakykyyn.....	5
3.1	Nuori erityisoppilaana	6
3.2	Toimintakyky	8
3.3	Koulu ja oppilaskoti	8
3.4	Siirtymävaihe	9
4	Tutkimuksen toteuttaminen	10
4.1	Teemahaastattelu.....	10
4.2	Aineiston analyysi.....	12
5	Haastatteluiden tulokset	13
5.1	Toiminnallinen suoriutuminen ja osallistuminen.....	14
5.2	Taidot.....	15
5.3	Ympäristö.....	15
5.4	Toiminnallinen identiteetti, pätevyys ja mukautuminen	17
5.5	Tervareitti-hanke ja siihen kuuluva toimintakyvyn kuvaus.....	18
6	Alkukartoituslomake opinnäytetyön tuotoksena.....	18
6.1	Teorioiden hyödyntäminen työkalun pohjana.....	19
6.2	Haastattelut ja muut materiaalit muokkaavat työkalua	20
6.3	Yhteensopivuus ja kysymysten muodostaminen	21
6.4	Lopullinen työkalu	22
7	Pohdinta.....	23
7.1	Haastatteluiden toteuttaminen	24
7.2	Tulosten tarkastelu.....	26
7.3	Eettisyys.....	29
7.4	Luotettavuus.....	29

7.5 Käytännön sovellutukset sekä kehitys- ja jatkotutkimusehdotukset.....	31
Lähteet	33
Liitteet	35
Liite 1. MOHO:n ja ICF:n termien yhdistely.....	35
Liite 2. Tiedoksianto haastateltaville.....	37
Liite 3. Teemahaastattelun runko 10-luokan opettajalle ja oppilaskodin henkilökunnalle	38
Liite 4. Teemahaastattelun runko Onervan rehtorille ja opinto-ohjaajalle ...	39
Liite 5. Teemahaastattelun runko Tervareitti-hankkeen yhdyshenkilölle, aiheena Tervareitti-hanke	40
Liite 6. Työkalun versio 1	41
Liite 7. Työkalu versio 2	43
Liite 8. Työkalun versio 3	44
Liite 9. Lopullinen työkalu	45

Kuviot

Kuvio 1. MOHOn keskeiset käsitteet erityisopiskelijan näkökulmasta (mukaillen Taylor 2017, 119).....	6
Kuvio 2. Prosessi työkalun kehittämisestä	19

Taulukot

Taulukko 1. 10-luokkalaisten toimintakyky siirtymävaiheessa ja arjessa	13
--	----

1 Johdanto

Valtakunnallisella Oppimis- ja ohjauskeskus Valterilla on kuusi toimipistettä eri puolilla Suomea (Valteri-koulu n.d.). Yksi toimipisteistä on Onerva, jonka lisäopetuksen opettaja toi alkupalaverissa 25.1.2017 esille 10-luokalla ilmenneitä haasteita. Kouluvuoden aloitus on hyvin haastava, sillä ensimmäiset kuukaudet ovat sekavia: ei tiedetä, millaista tukea opiskelijat tarvitsevat, mitä on tarkoituksenmukaista opiskella vuoden aikana tai miten arki lähtee sujumaan (Oksanen 2017). Tämän takia ensimmäiset kuukaudet kuluvat opiskelijoiden toimintakyvyn kartoittamiseen ja opintovuoden käytännön toimenpiteiden suunnitteluun. Opettaja ei ole mukana valintaprosessissa eikä hän saa tietoa opiskelijoiden toimintakyvystä ennen koulun alkua. (Oksanen 2017.)

Jyväskylässä toimii Valteri-koulu Onerva, joka tarjoaa esi-, perus- ja lisäopetusta erityistä tukea tarvitsevilla oppilaille. Kouluun valitut oppilaat tarvitsevat tukea kommunikointiin, näkemiseen ja/tai kuulemiseen liittyvissä haasteista. (Valteri-koulu Onerva 2017.) Opinnäytetyö on tehty Valteri-koulu Onervan 10-luokalle, joka kuuluu lisäopetukseen. Opiskelijaksi voidaan valita erityisen tuen päätöksen saanut nuori, jolla on ollut aiempi asiakassuhde Valteri-kouluun, esimerkiksi tukijakso. Opiskelijat tulevat Onervaan 10-luokalle yhdeksi lukuvuodeksi ja asuvat koulun omassa oppilaskodissa. Vuoden aikana tavoitteena on vahvistaa oppilaiden minäkuvaa ja identiteettiä, suunnitella ja ohjata yksilöllisesti jatko-opintoja, kehittää arjen taitoja ja vuorovaikutustaitoja, kartoittaa kuntoutus- ja apuvälineiden tarvetta sekä ohjata ja tukea niiden käyttöä (Lisäopetuksen järjestämisen lähtökohdat n.d.). Luokassa on enintään kahdeksan oppilasta ja määrä voi vaihdella vuosittain (Oksanen 2017).

Opinnäytetyön taustateorianä käytettiin Inhimillisen toiminnan mallia eli Model of Human Occupation, MOHO, sillä se kuvaa toimintakykyä laajasti. Lisäksi se huomioi ihmisten yksilöllisyyden, joka sisältää muun muassa käsityksen omasta toiminnasta ja siihen motivoitumisesta. Inhimillisen toiminnan malli on yksi toimintaterapian teorioita. Lisäksi opinnäytetyössä on ollut vahvasti mukana ICF-luokitus, joka tarjoaa yhteisen kielen eri toimijoille.

2 Tarkoitus ja tavoitteet

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, mitä erityisopiskelijoiden toimintakyvystä tulisi tietää, jotta siirtyminen uuteen kouluun olisi sujuvampi. Tavoitteena oli kehittää toimintakyvyn kartoittamistapaa Onervan 10-luokkalaisille ennen koulun alkua. 10-luokalle tulee joka vuosi uudet opiskelijat erilaisilla taustoilla ja toimintakyvyn tasoilla eikä opettaja saa opiskelijoista riittäviä tietoja ennen koulun aloittamista. Tämän takia ensimmäiset kuukaudet ovat sekavia, sillä ei tiedetä, millaista tukea opiskelijat tarvitsevat ja miten arki lähtee sujumaan. Henkilökohtaisena tavoitteena oli laajentaa ymmärrystä opiskelijoiden toimintakyvystä ja sen arvioimisen haasteista.

Oli selvitettävä mitkä toimintakyvyn osa-alueet ovat oleellisia kouluympäristössä ja oppilaskodissa selviytymiseen, jotta 10-luokkaisten toimintakyvystä saataisiin selville tärkeimmät tiedot ennen koulun alkua. Toimintakyvyn oleellisia osa-alueita selvitettiin teorian avulla sekä haastatteluiden avulla. Tutkimuksen tulosten pohjalta suunniteltiin tiivis alkukartoituslomake, jonka tarkoituksena oli kartoittaa opiskelijoiden toimintakyvystä oleellisimmat asiat helpottamaan koulun alkua.

Siirtymävaiheeseen on kehitelty tukitoimia Oulun Tervaväylän toimipisteellä. Siellä on menossa Tervareitti-hanke, jonka tarkoituksena on tukea perusopetuksen jälkeistä siirtymävaihetta, joka sisältää muun muassa laajan toimintakyvyn kuvauksen (Osallistuvaa ohjausta yläkouluikäisille perusopetuksen siirtymävaiheeseen 2015-2017 n.d.). Onervan toimipisteelle suunniteltava alkukartoituslomake on tarkoitus täyttää ennen koulun alkua, kun taas Tervareitti-hankkeen toimintakyvyn kuvaus tehdään keväällä ennen jatko-opiskeluihin siirtymistä. Tämän vuoksi alkukartoituslomakkeen oli tärkeä olla yhteensopiva Valterin toimipisteissä käytettävien materiaalien kanssa, jotta siitä saatavia tietoja voidaan hyödyntää siirtymävaiheen lisäksi esimerkiksi Tervareitti-hankkeeseen kuuluvassa toimintakyvyn kuvauksessa. Lisäksi yhteensopivuudella saatiin koulumaailmaan sopiva kieli, joka pohjautuu ICF-luokitukseen.

Opinnäytetyön tutkimuskysymykset olivat:

- millaista tietoa tulevien 10-luokkalaisten toimintakyvystä on hyvä saada ennen koulun alkua, jotta siirtymävaihe helpottuisi?
- miten luodaan alkukartoituslomake, joka on yhteensopiva toimeksiantajan muiden materiaalien kanssa?

3 Siirtymävaiheen vaikutus 10-luokkalaisten toimintakykyyn

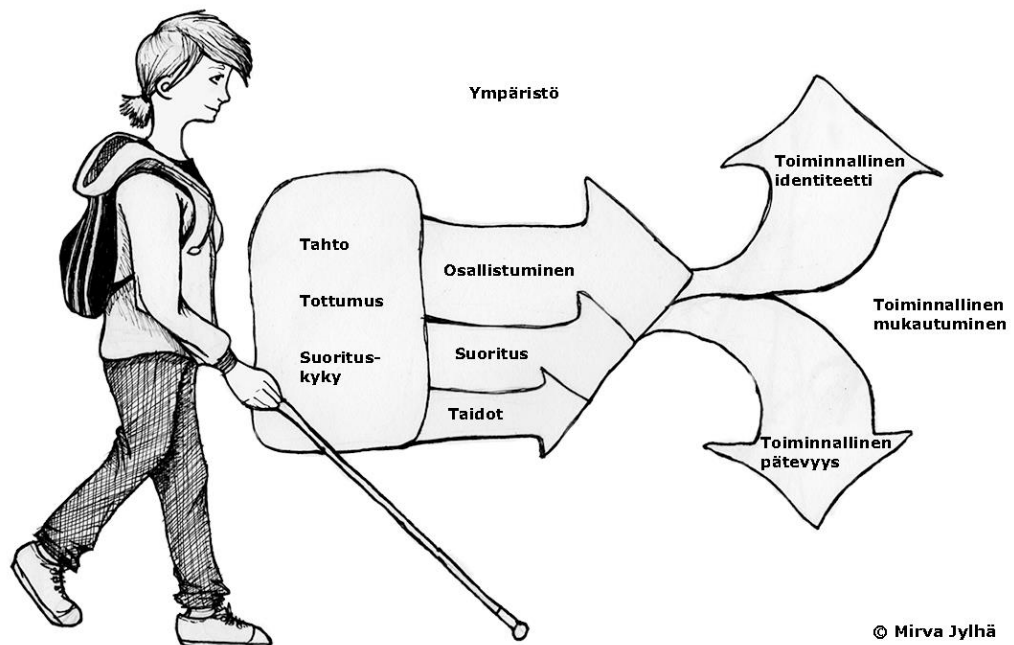
Toimintaterapiassa käsitellään ihmisen toimintaa monipuolisesti ja kokonaisvaltaisesti. Taustateoriaksi valikoitui Inhimillisen toiminnan malli eli Model of human occupation (MOHO), koska se täydentää ICF-mallia ottamalla laajemmin huomioon ihmisen subjektiivisen käsityksen omasta toiminnastaan ja siihen motivoitumisesta.

MOHO:n käsitteet (ks. kuvio 1) ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa, ja vaikuttavat nuoren toimintaan.

Valterissa käytetään ICF-luokitusta ja henkilökunta käyttää luokituksen mukaisia ilmaisuja, esimerkiksi toimintakyky on kuvattu ICF:n mukaisesti toimipisteiden opinto-suunnitelmissa (Valteri OPS Lisäopetus 2017, 11). Tämän takia opinnäytetyössä on yhdistetty MOHOn ja ICF:n termit. Opinnäytetyössä siltaus tehtiin jaotteleamalla ICF:n osa-alueet ja pääkäsitteet MOHO:n keskeisimpien käsitteiden mukaisesti (ks. liite 1), kun taas Taylorin (2017, 469-471) versiossa lähestymistapa on päinvastainen. MOHO-lähtöisesti tehty siltaus auttaa koulun henkilökuntaa ymmärtämään opinnäytetyön teorian ja yhdistämään sen heille tuttuun ICF-luokituksen kieleen. Lopputuloksena syntyneen työkalun kieli pohjautuu ICF-luokitukseen ja on siten ymmärrettävää ja käyttökelpoista toimeksiantajalle ja kohderyhmälle.

3.1 Nuori erityisoppilaana

Kuvio 1. MOHOn keskeiset käsitteet erityisopiskelijan näkökulmasta (mukaillen Taylor 2017, 119)

Ihminen sisältää kolme osa-aluetta (ks. kuvio 1): tahto (volition), tottumus (habituation) ja suorituskyky (performance capacity) (Taylor 2017, 11). Opinnäytetyössä ihminen on Onervan 10-luokkalainen nuori, joka on saanut erityisen tuen päätöksen eli on erityisoppilas. Tahdon osa-alue pitää sisällään mielenkiinnonkohteet (interests), henkilökohtaisen vaikuttamisen (personal causation) sekä arvot (values) (Taylor 2017, 11-13). 10-luokkalaisten tahtoon vaikuttavat muun muassa omat arvot, harrastukset ja tuleva ammatinvalinta. Tottumus sisältää tavat (habits) sekä sisäistetyt roolit (internalized roles) (Taylor 2017, 15-17). 10-luokkalaisten tottumukseen vaikuttavat muun muassa ruokailutottumukset, nukkumaanmenoajat sekä opiskelijan rooli. Suorituskykyyn (performance capacity) kuuluvat fyysiset tekijät ja järjestelmät sekä psyykkiset tekijät, jotka luovat pohjan ihmisen suorituksille (Taylor 2017, 18-19).

Nämä ulkopuolelta havainnoitavat lääketieteellisen terveydentilan osa-alueet voivat Onervan lisäopetuksen opiskelijoilla olla esimerkiksi näkökyvyn haasteet, liikuntakykyyn vaikuttavat lihasten poikkeava toiminta tai muistin ja hahmottamisen pulmat.

Ihmisen toiminnan pohjalla ovat tahto, tottumus ja suorituskkyky, joihin ympäristötekijät vaikuttavat (Taylor 2017, 119). Tekemisessä (doing) on Taylorin (2017, 107-108) mukaan kolme eri tasoa: toiminnallinen osallistuminen (occupational participation), toiminnallinen suoriutuminen (occupational performance) ja toiminnalliset taidot (occupational skills) (ks. kuvio 1). 10-luokkalaisten toiminnallinen osallistuminen koulussa on esimerkiksi oppitunnille osallistumista, toiminnallinen suoriutuminen koulutehtävän tekemistä ja toiminnalliset taidot ovat yksittäisiä pieniä tekoja, esimerkiksi kynän pitäminen kädessä tai toiminnanohjaus eli tehtävän aloittaminen, jatkaminen ja loppuun saattaminen.

Jokainen nuori on yksilöllinen, ja siten muutokset voivat ilmetä nuoren elämässä hyvinkin erilaisina. Nuoruudessa tapahtuu paljon fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia muutoksia, kuten kehon ja ajattelun muutoksia, jotka vaikuttavat nuoren elämään (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila 2015, 142). Nurmi ja muut (2015, 148) sanovat, että itsenäisyyteen liittyy oleellisesti lisääntyvä vapaus ja toisaalta myös vastuun kasvaminen omista asioista. Muutokset ja itsenäistyminen vaikuttavat erityisesti nuoren tottumuksiin.

Nuoren erityisoppilaan identiteetin muodostumiseen vaikuttaa muun muassa minäkuva, jota muokkaa muun muassa palaute omista kyvyistä, vahvuuksista ja heikkouksista (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen, Ruoppila 2015, 159). Identiteetti ja minäkuva vaikuttavat siihen, millaisena toimijana nuori itseään pitää eli millainen on hänen toiminnallinen identiteettinsä. Toiminnallinen identiteetti (occupational identity) muodostuu henkilön toiminnan ja kokemusten kautta, minkä lisäksi se vaikuttaa siihen, millaisia tulevaisuuden suunnitelmia ihminen tekee ja millaista elämää hän haluaa elää (Taylor 2017, 117, viitattu lähteeseen Kielhofner 2008). Toiminnallinen pätevyys (occupational competence) on pohja sille, miten ihminen pystyy toteuttamaan toiminnallista identiteettiään arjessa (Taylor 2017, 117-118). Toiminnallinen

identiteetti ja pätevyys vaikuttavat toisiinsa. Myönteisen toiminnallisen identiteetin ja pätevyyden pohjalta syntyy ajan kuluessa toiminnallinen mukautuminen (occupational adaptation). Toiminnallinen mukautuminen tarkoittaa kykyä mukauttaa omaa toimintaa haasteellisissa tilanteissa, kehittyä elämän eri osa-alueissa tai muutoin parantaa hyvinvointiaan toiminnan avulla. (Taylor 2017, 116.) Toiminnallinen mukautuminen kehittyy siis identiteetin ja pätevyyden kautta, kun ihminen osallistuu elämän toimintoihin (ks. kuvio 1).

3.2 Toimintakyky

Toimintakyky mahdollistaa opiskelijalle mielekkään arjen, joka sisältää päivittäiset toiminnot, opiskelun ja vapaa-ajan (Mitä toimintakyky on? 2016). Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan (2015) toimintakyky jaetaan neljään ulottuvuuteen: fyysiseen, kognitiiviseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn (Toimintakyvyn ulottuvuudet 2015).

Toimintakykyyn kuuluvat ICF-luokituksen mukaisesti sekä ruumiin ja kehon toiminnot, ruumiin rakenteet, että suoritukset ja osallistuminen. Sen lisäksi huomioidaan lääketieteellinen terveydentila sekä kontekstuaaliset tekijät, joita ovat ympäristötekijät ja yksilötekijät. (ICF: Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus 2004, 3, 18.) Opinnäytetyön ja toimintaterapian painopiste on ICF-luokituksessa osallistumisessa, suorituksissa sekä yksilö- ja ympäristötekijöissä. MOHO:n näkökulmasta ICF-luokituksen osallistumiseen ja suoritukseen kuuluvat tottumus, toiminnallinen osallistuminen ja suoriutuminen, taidot sekä toiminnallinen identiteetti ja pätevyys (ks. liite 1). Yksilö- ja ympäristötekijöihin kuuluu MOHO:n mukaisesti tahto, tottumus ja ympäristö, ja ne on avattu tarkemmin tässä luvussa (nuori erityisoppilaana sekä koulu ja oppilaskoti).

3.3 Koulu ja oppilaskoti

Valterin 10-luokalle tulevien opiskelijoiden arkiympäristö muodostuu koulusta, oppilaskodista ja lähiympäristöstä. Oppilaskoti ja koulu ovat pitävät tiivistä yhteistyötä, ja

oppilaskodissa voidaan harjoitella muun muassa käytännön arjen taitoja koulupäivän aikana. 10-luokalle tulevat nuoret asuvat oppilaskodissa lukuvuoden ajan. Useimmat nuoret muuttavat kotoa pois ensimmäisen kerran tullessaan 10-luokalle Onervaankin, joka tarkoittaa isoja muutoksia nuoren arkeen ja toimintaympäristöön.

Ympäristö vaikuttaa toimintaan joko tukemalla tai estämällä sitä, minkä lisäksi se antaa merkityksen toiminnalle. Usein ajatellaan, että ympäristö koostuu pelkästään fyysisistä rakenteista eli tiloista, joissa ihmiset toimivat tai esineistä, joita he käyttävät. Ympäristö sisältää MOHO:n mukaan monia muitakin ulottuvuuksia: sosiaaliset ryhmät, poliittiset ja taloudelliset olosuhteet, kulttuuri sekä toiminnan muodot ja tehtävät. Sosiaaliseen ulottuvuuteen kuuluvat ryhmät ja ihmiset, joiden kanssa ollaan vuorovaikutuksessa. Ympäristö myös tarjoaa, edellyttää tai mahdollistaa tiettyjä toiminnan muotoja ja tehtäviä. (Taylor 2017, 93.)

3.4 Siirtymävaihe

Tässä opinnäytetyössä keskitytään peruskoulun ja erityiskoulun lisäopetuksen väliseen siirtymävaiheeseen. Siirtymävaihe perusopetuksesta lisäopetukseen on suuri muutos nuoren elämässä. Monesti haastavaan siirtymävaiheeseen pystyy valmistautumaan etukäteen jo peruskoulussa. Hyväksytyksi tuleminen kouluyhteisössä, eli ryhmään mukaan pääseminen, tuen, kunnioituksen ja hyväksynnän saaminen muilta koulun sosiaalisessa ympäristössä, tukee siirtymävaiheen jälkeistä hyvinvointia ja mielenterveyttä (Vaz, Falkmer, Parsons, Passmore, Parkin 2014, 1, 5).

Siirtymävaiheessa on paljon muutoksia. Muuttuviin tilanteisiin liittyy Taylorin (2017,30) mukaan tahdon, tottumuksen ja suorituskyvyn muutoksia, mitkä saavat aikaan uusia ajatuksia, tunteita ja toimintatapoja. Usein myös ympäristö muuttuu. (Taylor, 30-31.) Muutosta kuvataan jatkumona, jonka tarkoituksena on etsiä sopivia toimintamalleja uuteen tilanteeseen. Muutos sisältää kolme eri vaihetta, jotka ovat tutkiminen (exploration), pätevyys (competency) ja saavutus (achievement). Ensimmäinen vaihe on tutkiminen, jossa yritetään etsiä uusia toimintamalleja, kuten rooleja ja toiminnan muotoja, joiden avulla pystyisi toimimaan uudessa tilanteessa.

Tämä vaihe edellyttää, että nuorilla on turvallinen olo uudessa ympäristössä. Turvallisuuden tunnetta voidaan lisätä esimerkiksi siirtämällä tuttuja toimintatapoja tai ympäristön vihjeitä uuteen paikkaan. Seuraavaksi uudet toimintamallit alkavat vakiintua ja muuttua tavoiksi. Kolmannessa vaiheessa henkilölle on kehittynyt tarvittavat taidot ja tottumukset toimia esimerkiksi uudessa koulussa, vapaa-ajan toiminnassa tai päivittäisissä toiminnoissa. Muutosprosessin eteneminen on kuitenkin yksilöllistä. (Taylor 2017, 209-210.)

4 Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimus toteutettiin haastatteluiden avulla, sillä haastattelu on menetelmänä hyvin joustava, ja siinä voidaan tarvittaessa muun muassa tarkentaa omia kysymyksiä tai haastateltavien esille tuomia asioita tai pyytää perusteluja mielipiteille (Hirsjärvi & Hurme 2015, 34-35). Haastatteluihin osallistuivat Onervan 10-luokan opettaja, rehtori, opinto-ohjaaja, oppilaskodin henkilökunta sekä Tervareitti-hankkeeseen osallistuneita henkilöitä. Oppilaskodin henkilökunta ja 10-luokan opettaja ovat oleellisesti mukana 10-luokkaisten arjessa, ja siten tietävät opiskelijoidensa toimintakyvystä sekä siirtymävaiheen haasteista. Rehtori ja opinto-ohjaaja valitsevat 10-luokan opiskelijat, ja heiltä voisi saada tietoa valintaperusteista sekä millaista tietoa heillä on 10-luokan opiskelijoiden toimintakyvystä valintavaiheessa, minkä vuoksi heidän haastattelunsa pohjautui opiskeluvalintaan. Haastattelemalla Tervareitti-hankkeeseen osallistuneita henkilöitä on mahdollista saada tarkempaa tietoa Tervareitti-hankkeesta ja siihen kuuluvasta toimintakyvyn kuvauksesta, jotta opinnäytetyön lopputuloksena syntyvän alkukartoituslomake on yhteensopiva toimintakyvyn kuvauksen kanssa.

4.1 Teemahaastattelu

Kvalitatiivisen opinnäytetyön menetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Puolistrukturoitu menetelmä mahdollisti yksityiskohtaisen tiedon keräämisen, mutta ei rajoit-

tanut vastauksia liikaa, jolloin myös haastateltavien subjektiiviset näkemykset pääsivät paremmin esille (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 205-208). Haastatteluissa käsiteltävät teemat valittiin Inhimillisen toiminnan mallin ja ICF-luokituksen avulla. Valitut teemat antoivat haastattelijoille rungon, jonka avulla varmistettiin opinnäytetyön kannalta oleellisten asioiden läpikäyminen. Teemahaastattelua varten luotiin omat haastattelurungot opettajille ja oppilaskodin henkilökunnalle, opiskelijavalinnasta vastaaville sekä Tervareitti-hankkeen henkilöille. Teemahaastattelujen rungot löytyvät liitteistä 3, 4 ja 5, ja niissä on esitelty valitut teemat sekä mahdollisia apukysymyksiä teeman sisältöihin liittyen. Teemahaastattelun runkoja oli useita, sillä kaikilta haastateltavilta ei ollut oleellista kysellä samoja asioita.

Haastattelut toteutettiin ryhmä- tai parihaastatteluina, jolloin tietoa saatiin usealta henkilöltä samanaikaisesti. Samalla toiset haastateltavat saattavat auttaa muistamaan jotain erityistä tietystä aihepiiristä, mitä yksilöhaastattelussa ei olisi tullut mieleen haastateltavalle. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 210-211.) Hirsjärvi ja muut (2009, 210) mukaan Grönfors (1982) on sanonut, että ryhmähaastattelussa voi olla muutenkin helpompi tuoda omia ajatuksia esille rennommin, kun on tuttuja ihmisiä lähettyvillä vieraan haastattelijan lisäksi. Samoihin ryhmiin valittiin tiivistä yhteistyötä tekevät henkilöt ja ryhmiä muodostui lopulta kolme: opinto-ohjaaja ja rehtori, oppilaskodin henkilökunta sekä Tervareitti-hankkeeseen kuuluvia henkilöitä. 10-luokan opettaja haastateltiin lopulta erikseen, sillä luokan avustajia ei ollut mahdollista työaikojen eroavaisuuksien vuoksi saada samanaikaisesti haastatteluun. Yksilöhaastatteluksi muuttunut haastattelutilanne toteutettiin saman teemahaastattelurungon mukaisesti, mikä oli suunniteltu kohderyhmälle etukäteen. Tuomen ja Sarajärven (2012, 75) mukaan Hirsjärvi ja Hurme (2001) ovat todenneet, että avoimuuden tasolta teemahaastattelu on lähellä syvähaastattelua. Se voi mahdollistaa ilmiön perusteellisen avaamisen sekä tutkijan kokemuseräiset väliintulot (Tuomi & Sarajärvi 2012, 76). Sekä ryhmä- että yksilöhaastatteluissa opinnäytetyön tekijät esittivät ennalta suunnitellusti ja intuitiivisesti tarkentavia kysymyksiä haastateltaville.

4.2 Aineiston analyysi

Teorialähtöisessä eli deduktiivisessa lähestymistavassa Tuomen ja Sarajärven (2012, 113) mukaan Miles ja Huberman (1994) sekä Sandelowski (1995) että Polit ja Hungler (1997) sanovat, että aineiston analyysi perustuu aikaisempaan viitekehykseen, joka ohjaa aineistosta tehtäviä poimintoja. Opinnäytetyössä teoriana käytettiin MOHO:a eli Inhimillisen toiminnan mallia. Sisällönanalyysillä pyrittiin säilyttämään aineiston oleellinen tietopohja, että muokkaamaan se tiiviiksi ja selkeäksi kokonaisuudeksi (Tuomi & Sarajärvi 2012, 108; viitattu lähteisiin Hämäläinen 1987, Burns & Grove 1997, Strauss & Cobin 1990). Näin laajastakin aineistosta saatiin lukijalle helpommin luettava ja ymmärrettävä.

Haastattelusta saatava nauhoitettu aineisto litteroitiin. Litterointi tehtiin tietokoneella puhekielisten ilmausten mukaisesti, mutta muun muassa pieniä äännähdyksiä, muminoita tai sanattoman viestinnän eleitä ei auki kirjoitettu (Hirsjärvi & Hurme 2015, 140). Litteroitu aineisto pelkistettiin koodauksen avulla. Tuomen ja Sarajärven (2012, 92-93) mukaan Eskola ja Suoranta (1996) sekä Eskola (2001) määrittelevät koodaamiselle tiettyjä tärkeitä tehtäviä, joita ovat muun muassa aineiston tärkeiden kohtien jäsentäminen, tekstin kuvailun apuvälineenä oleminen sekä laajassa aineistossa tekstin kohtien etsimisen ja tarkistamisen helpottaminen (Tuomi & Sarajärvi 2012, 92-93; viitattu lähteisiin Eskola & Suoranta 1996 ja Eskola 2001).

Koodaamisen jälkeen aineistoa analysoitiin teemoittelemalla taustateorian eli MOHO:n pohjalta nousseiden käsitteiden avulla. Eri teemat muodostettiin ryhmittelemällä samaa teemaa koskevat kommentit teema-otsikon alle yhtenäiseen tiedostoon kaikista haastatteluista (Hirsjärvi & Hurme 2015, 141-142). Teemoittelun avulla laajaa aineistoa oli helpompi vertailla toisiinsa (Hirsjärvi & Hurme 2015, 147). Lisäksi aineistosta voi syntyä myös uusia yhteyksiä ja teemoja tai aiempia teemoja voidaan yhdistellä (Hirsjärvi & Hurme 2015, 149). Tämän jälkeen poimittiin keskeisimmät asiat ja yhdisteltiin niitä järkeviksi kokonaisuuksiksi ilman tunnistetietoja ja omin sanoin.

5 Haastatteluiden tulokset

Haastattelut toteutettiin Onervan toimipisteellä 22.5.2017, mutta Tervareitti-hankkeen haastattelu toteutettiin pitkän välimatkan vuoksi Skypen välityksellä 5.9. Kaikkiin haastatteluihin oli varattu aikaa reilu tunti, mutta viralliset haastattelut, jotka nauhoitettiin, kestivät noin 45 minuuttia opettajan haastattelua lukuun ottamatta. Opettajan virallinen haastattelu kesti noin yhden tunnin. Haastattelut nauhoitettiin, ja nauhoitettua aineistoa kertyi yhteensä noin kolme tuntia kymmenen minuuttia. Litteroitua tekstiä syntyi yhteensä 47 sivua. Litteroinnin jälkeen aineisto teemoiteltiin, ja teemoiteltua aineistoa syntyi yhteensä 23 sivua. Haastatteluista nousseet tiedot täydensivät teoriaan pohjautuvaa näkemystä toimintakyvyn osa-alueiden priorisoinnista. Taulukossa 1 on esimerkkejä siitä, miten litteroitu aineisto saatiin jaettua teemojen mukaisesti.

Taulukko 1. 10-luokkalaisten toimintakyky siirtymävaiheessa ja arjessa

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Teema
Ja sitten haasteita ja eroja on myös siinä sosiaalisessa toimintakyvyssä että toiset taitaa ne paremmin kuin toiset oppilaat.	Kommunikointi- ja vuorovaikutustaidot vaihtelevat	Taidot
Mut sanotaanko että lähtökohtaisesti kaikki tarvii jonkunlaista ohjausta et joko sitten ihan kevyttä sanallista ohjausta tai sitten hyvin suurta tukea tarvitsevaa nii ku fyysistä ohjausta. Mut kaikki jonkin verran. Mutta on sitten taas oppilaita jotka tarvii hyvin vähän ja toiset taas hyvin paljon.	Tuen tarpeen määrä vaihtelee	Toiminnallinen osallistuminen ja suoriutuminen
Joo, siellä on niitä äänimajakoita et tietää suunnilleen missä ollaan menossa, teknisen työn luokassa on omat äänet ja oppilashuollossa omat semmoiset äänimajakat, jotka kertoo et nyt ollaan täällä ja täällä tilassa.	Äänimajakat auttavat näkövammaisia oikean paikan löytämisessä	Ympäristö

Haastatteluiden tulokset on jaoteltu MOHOn käsitteiden mukaisesti (ks. kuvio 1). Tutkimuskysymysten kannalta ei ollut tarpeellista kerätä tietoa suoriutuskykyyn liittyvistä asioista, vaan haastatteluissa keskityttiin toiminnalliseen suoriutumiseen ja osallistumiseen sekä ympäristöön. Opinnäytetyössä ei haastateltu 10-luokan opiskelijoita, joten heidän subjektiivisista käsityksistään tahdosta tai tottumuksesta ei ollut mahdollista saada tietoa. Tervareitti-hankkeesta saadut tulokset ovat selkeyden vuoksi omana kappaleena.

5.1 Toiminnallinen suoriutuminen ja osallistuminen

Kouluvuoden alussa kaikki tarvitsevat enemmän tukea ennen kuin muun muassa luokkalaiset, henkilökunta ja tilat tulevat tutuksi. Kouluvuoden tavoitteena on, että 10-luokkalaiset osallistuvat arjen toimintoihin, eli itsestä huolehtimiseen, opiskeluun ja vapaa-ajan viettoon, ja suoriutuvat niistä mahdollisimman itsenäisesti omien voimavarojensa mukaisesti.

”Ihan kaikkeen mihin nyt jokainen meistä hyvin pitkälti huolehtii ja tekee. Ja niitä opetellaan, joutuvat osallistumaan.”

Erilaisia arjen toimintoja, kuten pyykkienlaittoa ja ruokailemista, harjoitellaan yhdessä kouluvuoden aikana sekä koulussa että oppilaskodissa. Oppilaskodissa ja koulussa pyritään lähtemään mahdollisimman paljon pois ihmisten ilmoille, jotta opiskelijat oppisivat liikkumaan julkisilla paikoilla sekä saisivat tehdä nuorille tavanomaisia asioita, kuten käydä elokuvissa.

Jotta opiskelijat pystyvät osallistumaan ja suoriutumaan arjen toiminnoista, he voivat tarvita siinä tukea ja kannustusta. 10-luokkalaisten tuen tarve vaihtelee sanallisesta ohjauksesta fyysiseen ohjaukseen, mutta jokainen tarvitsee jonkunlaista apua päivittäisissä toiminnoissa, koulussa sekä vapaa-ajan toiminnoissa. Ennen lukuvuoden alkua on hyvä saada selville opiskelijoiden tuen tarve, jotta heidän osallistumistaan ja itsenäistä suoriutumistaan voidaan tukea sopivilla tavoilla. Lukuvuoden lopussa nuoret saattavat tarvita näihin toimintoihin vähemmän aikuisen tukea opittuaan uusia taitoja.

5.2 Taidot

10-luokkalaisten taidot ovat vaihtelevia, mikä aiheuttaa erilaisia ja -tasoisia haasteita arkeen. Jokaisella 10-luokkalaisella on kuitenkin jotakin haasteita.

”Niin se vaihtelee mun mielestä aika paljon nää haasteet. Jollakin oppilaalla on vähemmän ja jollakin enemmän. Mut jokaisella on jotakin.”

Tällä hetkellä suurin osa oppilaista kommunikoi puhumalla, mutta tarvittaessa selkokieli ja AAC-menetelmät ovat tukemassa heidän kommunikointi- ja vuorovaikutustaitojaan. Tunteiden käsittely ja sanoittaminen voi olla monelle haasteellista. Erityisesti kouluvuoden alussa opiskelijoilla voi olla kova ikävä kotiin, mikä aiheuttaa outoja ja epämiellyttäviä tuntemuksia, mutta he eivät löydä niille sanoja. Lisäksi osalle oppilaista omien mielipiteiden ilmaisu ja puolien pitäminen eivät ole helppoa. Prosessuaalisissa taidoissa, kuten toiminnanohjauksessa, voi 10-luokkalaisilla ilmetä erilaisia pulmia. Toiminnanohjaus tarkoittaa toiminnan aloittamista, jatkamista ja päättämistä, jotka voivat vaikuttaa koulussa työskentelyyn, esimerkiksi eri tiloihin tai tehtäviin siirtymiseen. Osa opiskelijoista ei välttämättä ole luku- tai kirjoitustaitoisia, mikä hankaloittaa opetuksen suunnittelua. Motorisissa taidoissa voi olla haasteita esimerkiksi liikkumisessa, kuten tasapainossa tai liikkumisen ergonomiassa.

5.3 Ympäristö

Lukuvuoden alku on kymppiluokkalaisille suurien muutosten aikaa: he muuttavat ensimmäistä kertaa kotoa pois. Nuoret asuvat oppilaskodissa ja aloittavat opiskelun uudessa koulussa, joissa on vieras ympäristö ja uudet ihmiset. Alussa annetaan aikaa muutokselle ja huolehditaan kiireettömästä ilmapiiristä, mutta samalla ohjataan, tuetaan ja kannustetaan omatoimisuuteen. Lisäksi tärkeää siirtymävaiheen tukemisessa on fyysiseen ympäristöön tutustuminen yhdessä, positiivinen kannustus ja moniammatillisen yhteisön tuki.

”Ollaan paljon läsnä, tosi paljon läsnä ja mukana siinä arjessa paljon siinä heidän kanssa että se alkaa sujumaan. – – ”

Onervan fyysinen, sosiaalinen ja toiminnallinen kouluympäristö on suunniteltu tukemaan erityisesti opiskelijoita, joilla on haasteita näönkäytössä, kuulemisessa ja/tai kommunikoinnissa. Tämän vuoksi on tärkeää, että Onerva valitut opiskelijat ovat sellaisia, joiden tarpeisiin koulu pystyy vastaamaan.

No mun mielestä jotenki se sillä oppilaalla on niin kuin ikään kuin se oma tarinansa ja se on tietysti se avun ja tuen ja ohjauksen tarve – – Mikä on hänen tarinansa? Mikä on meidän koulun tarina? Ja jotenkin mä näen sen et niiden kahden tarinan on nii ku kohdattava toinen toisensa. Jos ei sitä ei mun mielestä kannata kiistää et se oppilas ihan varmasti se tarvii nii ku tukea ja ohjausta mutta välttämättä ei meidän koulu siis Onerva pysty, meidän koulun tarina ei välttämättä kuitenkaan ole se aina, että me tarjotaan ohjausta ja tukea mut se ei siihen oppilaan tarinaan käy. – – Mut jotenkin mun mielestä ne kaks tarinaa ikään kuin pitää kohdata toisensa, jotta me voidaan ihan rehellisesti kuljettaa ja viedä sitä oppilasta yks vuosi ja sitten siitä eteenpäin vielä.

Uuteen ympäristöön tutustumiseen panostetaan erityisesti kouluvuoden alussa ja harjoitellaan liikkumista yhdessä. Erityisesti näkövammaisten kanssa ympäristöön orientoituminen ja erilaisten strategioiden opettelu ovat tärkeitä. Esimerkiksi äänimajakat, eli eri tilassa erilaista ääntä tuottavat kaiuttimet, ja opasteraidat tukevat ympäristöön orientoitumista ja itsenäisen liikkumisen opettelua. Oppilaskodissa näkövammaisten huoneet pyritään sijoittamaan lähelle vessoja, jotta niihin löytäminen on helppoa alusta alkaen. 10-luokan aikana opiskelijoiden fyysinen ympäristö koostuu pääasiassa koulun ja oppilaskodista, minkä lisäksi tehdään paljon retkiä lähiympäristöön ja käydään kaupungilla. Koulun ja oppilaskodin tilat on suunniteltu niin, että ne soveltuvat mahdollisimman hyvin erilaisiin tilanteisiin ja tarpeisiin, esimerkiksi luokkatiloja on mahdollista muokata liikkuvien sermien avulla.

Opiskelijoita kannustetaan viettämään aikaa yhteisissä tiloissa sekä osallistumaan yhteiseen toimintaan ja harrastuksiin, etteivät he jumittuisi omiin huoneisiin koulupäivien jälkeen koko illaksi. Toisaalta nuorille annetaan mahdollisuus myös lepäämiseen ja palautumiseen, jos koulupäivä on ollut kuormittava ja vie voimavaroja.

Moniammatillisen yhteistyön ansiosta nuorten sosiaalisen ympäristön tuki on monipuolista. Koulun ja oppilaskodin yhteistyö on tarkoitus olla tiivis symbioosi niin kunnoutuksellisesti, kasvatuksellisesti että pedagogisesti. 10-luokalla on opettajan lisäksi tarpeen mukaan avustajia oppilaskodin puolelta ja osalla opiskelijoista voi olla henkilökohtaisia avustajia. Liikkumistaidon ohjaajilta koulu sekä oppilaskoti saavat tarvittaessa apua erilaisiin liikkumiseen liittyviin haasteisiin. Etenkin koulun puolella liikkumistaidon ohjaajat ovat aktiivisesti mukana pitkin vuotta opiskelijoiden arjessa. Lisäksi 10-luokan arjessa voi olla mukana monien muiden ammattiryhmien edustajia, muun muassa psykologi, fysioterapeutti, kuraattori ja neuropsykologisia valmentajia. Yhteistyötä tehdään aktiivisesti myös nuorten huoltajien kanssa.

5.4 Toiminnallinen identiteetti, pätevyys ja mukautuminen

10-luokalle siirtyminen tuo nuorten elämään paljon muutoksia, mitkä muokkaavat toiminnallista identiteettiä ja pätevyyttä. Tällaiset suuret muutokset voivat olla haastavia, jolloin nuori tarvitsee tukea, jotta pystyy mukautumaan tilanteeseen. Pienempiin muutoksiin, kuten aikataulujen yllättäviin vaihtumisiin, osa opiskelijoista mukautuu hyvin. Joillakin voi olla toiminnallisessa mukautumisessa haasteita.

”Tärkein juu on se, että nää nuoret sais itsetunnolleen vahvistusta ja sais niitä arjen ja elämisen hallinnan taitoja ”

10-luokkalaista toiminnallista identiteettiä ja pätevyyden tunnetta tuetaan kannustuksella, rohkaistaan nuoria luottamaan itseensä sekä mahdollistetaan onnistumisen kokemuksia erilaisissa arjen toiminnoissa. Arjen taitojen kehittyminen sekä minäkuvan ja identiteetin vahvistuminen ovat keskeisiä painotuksia lisäopetuksessa (Lisäopetuksen järjestämisen lähtökohdat n.d.). Useimmiten arjen taidot ja itsenäisyys toiminnassa kehittyvät vuoden aikana.

5.5 Tervareitti-hanke ja siihen kuuluva toimintakyvyn kuvaus

Tervareitti-hankkeessa eli virallisesti Tervareitti – osallistuvaa ohjausta perusopetuksen siirtymävaiheeseen on kehitelty osallistava ohjausmalli yläkoulussa oleville nuorille, joilla on ohjauksellisia tuen tarpeita. Hankkeeseen kuuluu ohjausmallin kehittämisen lisäksi toimintakykyarvio.fi -palvelun kehittäminen nuoren toimintakyvyn kuvaamiseksi sekä vertaisryhmätoimintaa sisältävät lähijaksot.

Tervareitti-hankkeen yksi osa-alue on tällä hetkellä maksuttomasti käytössä oleva toimintakykyarvio.fi-työkalu, joka on moniammatillisesti käytettävä toimintakyvyn kuvaus yläasteikäisille. Toimintakyvyn kuvauksessa keskitytään siihen, mitkä asiat tukevat nuoren toimintakykyä ja mitkä rajoittavat. Kysymysten avulla selvitetään, millaisissa tilanteissa oppilas tarvitsee apua sekä mahdollisesti myös minkälaista apua, esimerkiksi merkitsemällä avuntarpeen muodon tai mainitsemalla lisätietoa kohdassa käytettävän apuvälineen. Kuvauksen osa-alueet pohjautuvat ICF-luokitukseen. Jokaiselle oppilaalle mietitään tarpeen mukaan sopivat kysymyspatteristot eli aihealueet täytettäväksi useista valmiista kysymyspatteristoista.

6 Alkukartoituslomake opinnäytetyön tuotoksena

Käytännön työkalu eli toimintakyvyn alkukartoituslomake syntyi opinnäytetyön lopputuloksena teorian tiedon ja haastatteluiden pohjalta. Se rajattiin selvittämään tärkeimpiä asioita 10-luokalle tulevien opiskelijoiden toimintakyvystä. Yksi tärkeimpiä rajaamiseen vaikuttavia tekijöitä oli keskittyä päivittäisiin arjen toimintoihin liittyvissä asioissa, kuten itsessä huolehtimisessa, sillä niissä näkyvät haasteet ilmenevät myös muissa osa-alueissa. Arjen toimintojen harjoittelu on yksi lisäopetuksen painotuksista (Lisäopetuksen järjestämisen lähtökohdat n.d.).

Alkukartoituslomakkeen oli tärkeää olla riittävän lyhyt ja napakka, jotta sen täyttäminen on helppoa eikä vie liikaa aikaa, minkä vuoksi toimintakyvystä ei voitu kysyä kaik-

kea mahdollista. Lisäksi alkukartoituslomakkeen oli hyvä olla selkokielineen kysymyksiltään ja selkeä ulkoasultaan, jotta kaikki ymmärtäisivät kysymykset samalla tavalla. Nämä asiat nousivat esille myös haastatteluissa. Viimeistely versio alkukartoituslomakkeesta on yhteensopiva Tervareitti-hankkeen toimintakyvyn kuvauksen kanssa, sillä silloin työkaluun saadaan ICF:n mukainen kieli sekä alkukartoituslomakkeesta saatavia tietoja olisi mahdollista vertailla Tervareitti-hankkeen mukaiseen toimintakyvyn kuvaukseen.

Kuvio 2. Prosessi työkalun kehittämisestä

Kymppiluokkalaisten toimintakyvyn alkukartoituslomake syntyi neljän eri version kautta (ks. kuvio 2). Kahdesta ensimmäisestä versiosta puuttuivat varsinaiset kysymykset ja niissä oli esiteltyä ainoastaan aihealueet kysymyksille. Jokaisessa vaiheessa arvioitiin, mitä 10-luokkalaisten toimintakyvystä olisi tärkeintä selvittää. Seuraavissa kappaleissa on avattu tarkemmin työkalun eri vaiheita ja niiden avulla kehitetty toimintakyvyn alkukartoituslomake löytyy liitteestä 9.

6.1 Teorioiden hyödyntäminen työkalun pohjana

Ensimmäinen versio työkalusta lähti liikkeelle siitä, että listattiin MOHO:n kuvio 1:n liittyvät käsitteet. Tämän jälkeen hyödynnettiin aiemmin tekemäämme MOHO:n ja

ICF:n siltausta (ks. liite 1). Tämän avulla jaottelimme ICF:n osa-alueet, pääluokat ja tarvittaessa alaluokat MOHO:n käsitteiden mukaisesti. Samalla ICF-luokituksesta jätettiin tiettyjä osa-alueiden pää- ja alaluokkia pois. Näiden pohjalta syntyi työkalun ensimmäinen versio (ks. liite 6).

Ruumiin ja kehon toimintojen sekä ruumiin rakenteiden osa-alueesta jätettiin pois kaikki muut paitsi uneen ja tunteisiin liittyvät pääluokat, sillä toimintaterapia keskittyy suorituksiin, ja osallistumiseen sekä ympäristö- ja yksilötekijöihin. Uneen ja tunteisiin liittyvät valittiin mukaan, koska vuorokausirytmäisyys vaikuttaa jaksamiseen ja nuoruuteen liittyä paljon tunteiden ja mielialan vaihtelua.

Suoritusten ja osallistumisen osa-alueesta jätettiin pois työelämään, kotielämään, henkilöiden väliseen vuorovaikutukseen ja ihmissuhteisiin, yhteisöllisyyteen, stressiin sekä useita oppimiseen liittyviä asioita. 10-luokalle tulevat opiskelijat ovat sen ikäisiä, että työelämään liittyviä asioita ei ole tarpeellista kysellä. Kotielämään, kuten kodinhoitoon liittyviä asioita, harjoitellaan 10-luokan aikana, joten ei ole tarpeellista etukäteen saada niistä tietoa. Sosiaalisen vuorovaikutukseen ja ihmissuhteisiin liittyvät kysymykset jätettiin pois, koska työkalun tarkoituksena ei ole pakottaa nuoria kohtaamaan mahdollisesti kipeitä asioita, kuten yksinäisyyttä. Muut ICF:n pää- ja alaluokat jätettiin lomakkeesta pois, sillä ne eivät keskittyneet ihmisen havaittavissa olevaan toimintaan.

6.2 Haastattelut ja muut materiaalit muokkaavat työkalua

Toisessa versiossa työkalusta kävimme kaikki MOHO:n mukaiset pääotsikot järjestyksessä läpi, ja peilasimme niitä haastatteluista saatuihin tietoihin (ks. liite 7). Poistimme ylimääräisiä pääotsikoita ja osa-alueita sekä tarvittaessa lisäsimme haastatteluista nousseita osa-alueita. Lisäksi kävimme toimeksiantajalta saadun terveystietolomakkeen läpi, joita 10-luokkalaisten lähetetään hyväksymiskirjeen mukana kotiin. Sen pohjalta poistimme samoihin asioihin viittaavat osa-alueet, jotta emme turhaa kyselä samoja asioita uusiksi. Poistettuja osa-alueita ovat suorituskäkyyn liittyvät diagnoosit eli lääketieteellinen terveydentila sekä ympäristöön kuuluvat apuvälineet.

Ympäristöön liittyvät muut osa-alueet poistettiin, koska ympäristö on muokattu jo valmiiksi sopimaan niille opiskelijoille, jotka kouluun valitaan. Myös tottumukseen eli rooleihin ja tapoihin liittyvät osa-alueet poistettiin. Koulussa nuoret ovat ensisijaisesti opiskelijan roolissa ja muut roolit ja tavat muodostetaan ympäristön mukaan. Yhteisöllisessä ympäristössä on tietyt rutiinit, kuten oppilaskodissa ruokailuajat on sovittu ennalta ja iltatoimet tehdään ennen yöohjaajan tuloa (Oppilaskodin ohjaaja 2017). Oppilaskodin ohjaaja (2017) kertoi, että 10-luokkalaiset ovat siinä iässä, että rutineista voidaan joustaa tilannekohtaisesti. Osalla oppilaista voi olla tunne-elämän toimintojen pulmia, mutta niiden kysyminen kartoittavassa lomakkeessa ei ollut tarkoituksenmukaista. Toiminnalliseen identiteettiin ja pätevyyteen liittyviä asioita ei kysytty, koska koko lisäopetusvuoden tarkoituksena on muun muassa tukea minäkuvaa ja vahvistaa identiteettiä sekä suunnitella jatko-opintoja (Lisäopetuksen järjestämisen lähtökohdat n.d.). Alkukartoituslomakkeesta saatavat tiedot auttavat koulun henkilökuntaa tukemaan nuorten toiminnallista identiteettiä ja pätevyyttä sekä niiden pohjalta syntyvää toiminnallista mukautumista.

Haastatteluista nousi esille esimerkiksi seuraavia toiveita alkukartoituslomakkeeseen. Alkukartoituslomakkeessa olisi hyvä kartoittaa kaikkea arkeen liittyvää tietoa kotoa. Nuorten toimintakyvystä olisi hyvä saada selville mitä he pystyvät tekemään itsenäisesti, missä he tarvitsevat apua sekä millaista apua ja kuinka paljon. Erityisesti päivittäisistä toiminnoista olisi hyvä saada tietoa, esimerkiksi ruokailutilanteista, suihkussa käymisestä sekä liikkumisesta. Tämän lisäksi muun muassa siirtymätilanteista, toiminnanohjauksesta, kuormittavista tekijöistä, rentoutumiskeinoista, mahdollisista raivokohtauksista sekä opiskeluvalmiuksista, kuten kirjoittamis- ja lukutaito, olisi hyvä saada tietoa. Alkukartoituslomakkeessa ei saisi myöskään unohtaa positiivista pedagogiikkaa, joten nuoren vahvuuksia ja mielenkiinnonkohteita olisi hyvä selvittää.

6.3 Yhteensopivuus ja kysymysten muodostaminen

Kolmannessa vaiheessa jätettiin MOHO:n käsitteet otsikoiksi, joiden alle kirjoitettiin ICF-luokkien asiasisällöt (ks. liite 8). Tarvittaessa yhdisteltiin toisiinsa liittyviä aiheita

isommiksi kokonaisuuksiksi, esimerkiksi peseytyminen, wc-käynnit ja hampaiden hoitaminen yhdistettiin yhdeksi kysymykseksi. Tervareitti-hankkeen toimintakyvyn kuvauksesta poimittiin valittuja MOHO:n käsitteitä vastaavat kysymykset ja valikoitiin niistä ne, jotka soveltuivat käytettäväksi alkukartoituslomakkeessa, ja tarvittaessa muokattiin sanamuotoja. Nämä kysymykset merkattiin selkeästi alkukartoituslomakkeen loppuun. Loput kysymykset muodostettiin itse. Alkukartoituslomakkeeseen valikoitui 15 kysymystä, joista 8 pohjautuivat Tervareitti-hankkeen toimintakyvyn kuvaukseen. Tämän jälkeen varmistettiin, että alkukartoituslomakkeessa ei ole enempää MOHO:n käsitteisiin kuuluvia kysymyksiä kuin Tervareitti-hankkeen toimintakyvyn kuvauksessa. Alkukartoituslomakkeen kaikissa muissa osa-alueissa oli vähemmän kysymyksiä kuin toimintakyvyn kuvauksessa, paitsi tahtoon liittyviä kysymyksiä oli yhtä monta. Näin varmistettiin, että alkukartoituslomakkeesta tulee tiivis ja sopivan mittainen.

Suurin osa kysyttävistä osa-alueista ovat väittämiä, jotta ne ovat yhteensopivia Tervareitti-hankkeen toimintakyvyn kuvauksen väittämien kanssa. Muutama osa-alue on kysymysmuodossa, sillä niihin haluttiin avoimet vastaukset kysymysten laajuuden vuoksi.

6.4 Lopullinen työkalu

Viimeistelyvaiheessa hiottiin kysymykset sopiviksi ja luotiin niille vastausvaihtoehdot. Vastausvaihtoehdot on muutamia erilaisia. Suurin osa vastausvaihtoehdoista rakennettiin sen mukaisesti, millaista tukea tarvitsee ja kuinka paljon vai pärjääkö itsenäisesti. Itsenäisessä toiminnassa nuori ei tarvitse ulkopuolista apua, vaan hän selviytyy yksin tai apuvälineen avulla. Neljässä kohdassa on valmiit vaihtoehdot vastauksille, minkä lisäksi kahdessa on mahdollista lisätä oma vastausvaihtoehto, jos aihepiiri on liian laaja pelkästään valmiille vastausvaihtoehdoille. Avoimiin kysymyksiin vastaaja voi vastata vapaamuotoisesti. Lomakkeeseen tehtiin muita pieniä lisäyksiä, kuten lisättiin vastausvaihtoehdot avaava alkuselostus sekä ohje lomakkeen täyttämiseen. Lopullisessa työkalussa ei näy erikseen MOHO:n keskeisiä käsitteitä tai ICF-

luokituksia, sillä ne eivät tuo lomakkeen täyttäjälle oleellista tietoa ja samalla lomakkeesta saatiin selkeämpi, mutta niiden tieto on mukana lomakkeessa sisällöllisesti.

Lomakkeen ulkoasun viimeistelyn jälkeen työkalu lähetettiin tarkistettavaksi ja kommentoitavaksi toimeksiantajan edustajille. Kommenttien perusteella lomakkeeseen lisättiin otsikko vastausvaihtoehtojen selityksille, opiskelijan nimi, päivämäärä ja lomakkeen täyttäjien allekirjoitukset. Toimeksiantaja oli kaikin puolin tyytyväinen lopputuotokseen, ja he aikovat ottaa sen käyttöön tulevaisuudessa. Tämän jälkeen saimme opinnäytetyöseminaariin osallistuneilta kommenttia työkalusta sekä sisälönohjaajalta. Kommentit liittyivät alkukartoituslomakkeen ulkoasuun sekä sanamuotoihin. Lopullinen työkalu löytyy liitteestä 9.

7 Pohdinta

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, mitä erityisopiskelijoiden toimintakyvystä tulisi tietää, jotta siirtyminen uuteen kouluun olisi sujuvampi. Tavoitteena oli kehittää toimintakyvyn kartoittamistapaa 10-luokkalaistille ennen koulun alkua. Tutkimus toteutettiin haastatteluiden avulla, joiden tulosten pohjalta suunniteltiin alkukartoittamislomake Onervan 10-luokalle valittujen nuorten kotiin lähetettäväksi ennen koulun alkua. Tutkimuksen teoriapohjaa hyödynnettiin jokaisessa opinnäytetyön vaiheessa sen jälkeen, kun teoria oli avattu eli sen pohjalta luotiin teemahaastatteluihin rungot, analysoitiin haastattelutulokset ja luotiin alkukartoituslomakkeen pohja. Haastatteluiden avulla saatiin tietoa 10-luokkalaisten toimintakyvystä koulussa ja oppilaskodissa. Haastatteluissa saatiin myös tietoa valintaprosessin konkreettisesta etenemisestä ja siitä, mitä asioita opiskelijoiden toimintakyvystä tiedetään valintavaiheessa. Lisäksi haastatteluista nousi esille käytännön toiveita alkukartoituslomakkeeseen, joka helpotti keskittymään oleellisimpiin asioihin kysymyksissä ja vastaamaan toimeksiantajan tarpeisiin.

Alkukartoituslomakkeen luomisessa auttoi myös Tervareitti-hankkeen toimintakyvyn kuvauksesta saatavat tiedot ja materiaalit, joiden avulla alkukartoittamislomakkeesta

oli mahdollista tehdä yhteensopiva Valterin toimipisteiden muiden materiaalien kanssa sekä saavuttaa ICF-luokituksen mukainen kieli. Alkukartoituslomakkeesta saatavia tietoja on mahdollista hyödyntää yhteensopivuuden ansiosta Tervareitti-hankkeen toimintakyvyn kuvauksessa vertaamalla esimerkiksi nuoren kehityksessä tapahtuvia muutoksia. Opinnäytetyön lopputuloksena syntyneen alkukartoituslomakkeen ajatuksena on helpottaa tällä hetkellä hankalaksi koettua koulun aloitusta Onervan 10-luokalla, kun opettaja ja oppilaskodin henkilökunta eivät välttämättä tiedä tulevasta opiskelijoistaan kuin nimen. Alkukartoituslomakkeen avulla koulun henkilökunta saa tietää opiskelijoistaan tärkeimmät toimintakykyyn vaikuttavat tekijät, jolloin kouluvuosi voidaan aloittaa tehokkaasti. Toisaalta sitä voidaan hyödyntää myös keväällä, kun opiskelijat siirtyvät muualle opiskelemaan, jolloin uusi oppilaitos saisi nopeasti tietoon opiskelijan toimintakyvystä oleelliset asiat.

7.1 Haastatteluiden toteuttaminen

Tutkimus toteutettiin neljän teemahaastattelujen avulla. Kolme haastattelusta toteutettiin pienryhmässä ja yksi yksilöhaastatteluna. Yksi pienryhmähaastattelu toteutettiin Skypen-välityksellä pitkän välimatkan vuoksi. Haastattelu soveltui hyvin laadulliseen tutkimukseen, sillä sen avulla saatiin hyvin esille haastateltavan subjektiivinen näkemys eli haastateltava voi vastata asioihinsa haluamallaan tavalla (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 205). Haastattelu antoi myös haastattelijalle joustavuuden aiheiston keruuseen, sillä tilannetta oli helppo säädellä haastattelun etenemiselle sopivalla tavalla, kuten muuttaa aiheiden käsittelyjärjestystä tai tarvittaessa esittää tarkentavia kysymyksiä tai jättää joitakin kysymyksiä kysymättä, jos haastateltava on siihen jo muuten vastannut (mts. 2009, 205).

Haastattelu vaati huolellista suunnittelua ja valmistautumista etukäteen, ja itse haastattelut veivät aikaa (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 206). Teemahaastatteluihin oli mietitty etukäteen valmiit rungot teorian pohjalta, ja muokattu sopimaan aina tietyille haastateltaville (ks. liitteet 3-5). Opinnäytetyön menetelmäohjaaja tarkisti teemahaastattelurungot sekä antoi niihin kommenttia, jonka mukaisesti runkoja muo-

kattiin vielä ennen haastatteluja. Teemahaastattelussa mietittiin etukäteen tietyt aihepiirit eli teemat haastattelulle, mutta kysymyksille ei ollut mietittynä tiettyä muotoa tai järjestystä (Hirsjärvi ym. 2009, 208-209). Opinnäytetyön teemahaastattelurungoissa oli näkyvillä haastattelun teemat, ja joitakin apukysymyksiä tai ajatuksia muihuttamaan haastattelihoita tietyn aihepiiriin käsiteltävistä asioista. Haastattelutilanteessa esitettiin myös paljon muitakin kysymyksiä kuin rungoissa näkyvät apukysymykset.

Haastateltavat olivat varautuneet olemaan haastatteluissa eripituisia aikoja työaikojen päättymisen ja muiden ennalta sovittujen menojen vuoksi, joka vaikutti osaan haastatteluihin negatiivisesti haastateltavilla olevan kiireen tunteen vuoksi, sillä kaikkia teemoja ei ehditty käsitellä kaikkien haastateltavien kanssa. Haastatteluihin varattuihin aikoihin ei ollut huomioitu muun muassa laitteiden valmisteluun vievään aikaan ja muihin alkujärjestelyihin, ja siksi osalle haastatteluista jäi vähemmän aikaa kuin oli suunniteltu. Muutamassa haastattelussa esiintyi lisäksi ylimääräisiä häiriötekijöitä, kuten ulkopuolisten ihmisten liikehdintää, joka saattoi keskeyttää meneillään olevan ajatuksen. Lisäksi yhdessä haastattelussa yksi haastateltava poistui haastattelusta kesken kaiken työajan loppumisen vuoksi, ja hänen tilalleen tuli toinen haastateltava.

Useampaa haastateltava voi olla hankala saada samanaikaisesti haastatteluun, jonka vuoksi opinnäytetyön yksi haastatteluista toteutettiin yksilöhaastatteluna. Haastattelu on konteksti- ja tilannesidonnainen eli haastateltava voisi kertoa samasta asiasta eri tavalla eri tilanteessa tai koittaa vastata sosiaalisesti suotavalla tavalla eli antaa sellaisia vastauksia, joita häneltä haluttaisiin kuulla (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 206). Haastattelu voi tuntua myös pelottavalta haastateltavasta, jonka vuoksi saattaa esimerkiksi unohtua kertoa jostakin asiasta, jonka kokisi muuten tärkeäksi. Haastateltavat voivat tuntea olonsa haastattelussa rennommaksi, jos haastateltavia on useampia, ja he tuntevat toisensa. Yksilöhaastattelu oli yhtä rennon oloinen kuin muutkin haastattelut, ja siinä syynä saattoi olla se, että opinnäytetyön tekijät olivat jo ennen haastattelua tehneet yhteistyötä haastateltavan kanssa muun muassa alkutapaamisen merkeissä sekä muissakin toimeksiantajan tapaamisissa. Haastateltavista ei

huomannut, että he olisivat jännittäneet haastattelua, mutta nauhurit sen sijaan vaikuttivat osaan haastateltavista. Yhdessä haastattelussa haastateltavat alkoivat puhumaan rennommin nauhurien sammuttua ja kertomaan opinnäytetyön kannalta oleellisia tietoja, jonka vuoksi nauhurit laitettiin hetkeksi vielä uusiksi päälle. Skypen välityksellä tapahtuvassa haastattelussa tilanne oli muita haastatteluja jännittyneempi, sillä vieraiden ihmisten kanssa toteutetussa videohaastattelussa ei voinut käyttää niin tehokkaasti sanattoman viestinnän keinoja tai jutustella rennosti ennen nauhurien päälle laittamista.

7.2 Tulosten tarkastelu

Teemahaastattelujen analysointi tapahtui teemoittelemalla aineisto teoriaan pohjautuvasti. Teoriasta poimittiin jaoteltavat teemat, joita olivat toiminnallinen suoriutuminen ja osallistuminen, taidot, ympäristö sekä toiminnallinen identiteetti ja pätevyys. 10-luokan opiskelijoita ei haastateltu opinnäytetyössä tutkimuseettisten haasteiden vuoksi, vaikka heidän siirtymävaihetta 10-luokalle halutaankin tukea, ja tämän vuoksi teoriasta jäivät loput käsitteet pois tulosten analysoinnissa. Ainoastaan Tervareitti-hankkeesta saadut tulokset olivat oman otsikon alla, vaikka otsikko ei pohjautukaan teoriaan. Tämä jätettiin selkeyden vuoksi erilleen, sillä Tervareitti-hankkeesta saadut tulokset auttoivat saamaan opinnäytetyön lopputuloksen yhteensopivaksi toimeksiantajan muihin materiaaleihin.

Tulosten analysointivaiheessa huomattiin, että kaikki jaotellut teemojen otsikot eivät pohjautuneetkaan teoriaan, vaikka teemahaastattelurungot ja suurin osa tuloksista oli jaoteltu teorian mukaisesti. Esimerkiksi siirtymävaihe ja opiskelijavalinta eivät ole MOHO:n mukaisia käsitteitä, joten niiden sisältämä tieto jaoteltiin MOHO:n käsitteiden mukaisesti. Kun opinnäytetyötä tehdään teorialähtöisesti, on kuljettava ja hyödynnettävä teoriaa jokaisessa opinnäytetyön vaiheessa.

Opiskelijat osallistuvat arjen toimintoihin kouluvuoden aikana mahdollisimman itsenäisesti omien voimavarojensa mukaisesti. Opiskelijat saattavat tarvita tukea ja kan-

nustusta pystyäkseen osallistumaan ja suoriutumaan näistä arjen toiminnoista. Jokainen 10-luokkalainen tarvitsee jonkunlaista tukea arjessaan, mutta tuen tarve vaihtelee sanallisesta ohjauksesta fyysiseen ohjaukseen. 10-luokkalaisten taidot ovat myös vaihtelevia, mikä aiheuttaa erilaisia ja -tasoisia haasteita arkeen. Jokaisella 10-luokkalaisella on kuitenkin jotakin haasteita. Tämän vuoksi opinnäytetyön lopputuloksena syntyvän alkukartoituslomakkeen on tärkeää selvittää opiskelijan haasteet sekä opiskelijan tuen tarpeet.

Onervan ympäristö on suunniteltu tukemaan erityisesti näönkäyttöön, kuulemiseen ja/tai kommunikointiin liittyvissä haasteissa, ja siten Onervaan valitut opiskelijat on oltava sellaisia, joiden tarpeisiin koulu pystyy vastaamaan. Ympäristön rooli siirtymävaiheen tukijana tai estäjänä on suuri. Tämän vuoksi Onervassa on panostettu siirtymävaiheeseen antamalla aikaa suurelle muutokselle sekä huolehtimalla kiireettömästä aikataulusta lukuvuoden alussa. Uuteen ympäristöön tutustutaan yhdessä, ja opetellaan pikkuhiljaa itsenäistä liikkumista. Positiivinen kannustus ja moniammatillisen yhteisön tuki ovat tärkeitä myös siirtymävaiheessa.

10-luokalle siirtyminen muokkaa nuorten toiminnallista identiteettiä ja pätevyyttä, joita tuetaan kannustuksella sekä mahdollistamalla onnistumisen kokemuksia. Onnistumisen kokemuksia saadaan muun muassa päivittäisten toimintojen harjoittelun avulla, mikä lisää opiskelijoiden tietoisuutta vahvuuksistaan ja haasteistaan. Tietoisuuden kehittyminen omasta toimintakyvystä ja omien kiinnostusten kohteiden löytäminen ovat pohjana toiminnallisen identiteetin kehittymiselle (Taylor 2017, 117).

Vaikka nuorella on haasteita arjessa ja puutteita esimerkiksi tahdossa, tottumuksessa, suorituskävyssä tai toiminnan tasoissa, voi hän saavuttaa tavoittelemansa asiat, jos hänelle on muodostunut positiivinen toiminnallinen identiteetti ja pätevyys, jotka mahdollistavat toiminnallisen mukautumisen. Tällöin tahdon, totumuksen tai suorituskävyyn mahdolliset puutteet eivät enää estä tai vaikeuta osallistumista arkeen, vaan nuori on löytänyt keinot arjessa pärjäämiseen. Opinnäytetyön tuotoksena syntyneessä alkukartoittamislomakkeessa MOHO:n keskeisistä käsitteistä jäivät jäl-

jelle aineiston analysoinnin jälkeen tahto, toiminnallinen osallistuminen ja suoriutuminen sekä taidot. Sen on tarkoitus selvittää opiskelijoiden toimintakyvystä sellaisia asioita, jotka auttavat koulun henkilökuntaa tukemaan opiskelijoiden myönteistä toiminnallista identiteettiä ja pätevyyttä, joiden pohjalta opiskelijoille on mahdollista kehittyä toiminnallinen mukautuminen. Voi sanoa, että toiminnallisen mukautumisen edistäminen on siirtymävaiheen tukemisen tärkein tavoite, sillä jos opiskelija onnistuu mukautumaan toiminnallisesti uudessa tilanteessa, on siirtymävaiheesta käsitelty onnistuneesti.

Tervareitti-hankkeen yhtenä osa-alueena on laaja toimintakyvyn kuvaus, jossa opiskelijan toimintakyvystä selvitetään vahvuuksia ja haasteita. Toimintakyvyn kuvaus pohjautuu ICF-luokitukseen, ja kysymyksillä selvitetään oppilaan avuntarve sekä mahdollisesti myös avuntarpeenmuoto tai esimerkiksi käytettävä apuväline. Tervareitti-hankkeen toimintakyvyn kuvauksen rooli opinnäytetyössä on auttaa saamaan opinnäytetyön lopputuloksena syntyvä työkalu yhteensopivaksi toimeksiantajan muiden käytössä olevien työkalujen kanssa yhteensopivaksi sekä selkeä kieli, joka pohjautuu ICF-luokitukseen.

Opinnäytetyön tuotoksena syntyi tiivis alkukartoituslomake, joka pohjautuu teoriatietoon ja haastatteluiden tuloksiin. Alkukartoituslomakkeen tarkoituksena on selvittää 10-luokkalaisen toimintakyvystä tärkeimmät asiat ennen koulun alkua, ja sen painopiste on arjen toimintoihin liittyvissä asioissa, kuten itsestä huolehtimisessa. Alkukartoituslomake oli luotava itse, sillä mitkään valmiit toimintakykyä kartoittavat arviointimenetelmät tai muut lomakkeet, kuten MOHO:n menetelmät, eivät tähän erityistarpeeseen soveltuneet. Ne eivät soveltuneet, sillä työkalun on selvitettävä oleelliset asiat opiskelijan toimintakyvystä juuri tässä ympäristössä. Lisäksi työkalun alkukartoituslomake syntyi useiden eri vaiheiden kautta, mitkä auttoivat työkalun suunnittelun ja työvaiheiden loogisten vaiheiden toteutuksessa. Alkukartoituslomakkeesta tuli lopulta tiivis paketti, joka sisältää yhteensä 15 kysymystä kahdelle sivulle jaoteltuna. Kysymysten muotoilussa hyödynnettiin Tervareitti-hankkeen toimintakyvyn kuvauksen sisältöjä ja joitakin kysymyksiä käytettiin sellaisenaan. Opinnäytetyön aikataulujen vuoksi lopputuloksena syntynyttä työkalua ei ollut mahdollista testata

käytännössä oikeilla asiakkailla eli tulevilla 10-luokkalaisilla. Toimeksiantaja, sisälönohjaaja sekä opinnäytetyö-kurssin seminaariin osallistujat antoivat työkalusta palautetta.

7.3 Eettisyys

Tutkimuksen eettisyyden ja hyvän tieteellisen käytännön kannalta oli tärkeää varmistaa oikeaoppiset viittaukset ja lähdemerkinnät, jolloin välttyttiin plagioinnilta (Tutkimusetiikka 2017).

Opinnäytetyön tekijöiden turvallisuus ja uskottavuus varmistettiin sillä, että kaikki opinnäytetyöhön liittyvät luvat ja sopimukset olivat kunnossa yhdessä toimeksiantajan ja yhteistyökumppanin kanssa. Samalla oli tärkeää selvittää julkaisu- ja salassapitoasiat, kuten saako toimeksiantajan nimeä mainita julkaistavassa opinnäytetyössä.

Opinnäytetyön eettisyyden kannalta oli tärkeää huomioida myös haastateltavat.

Haastateltavia täytyi tiedottaa haastatteluihin liittyvistä yksityiskohdista kirjallisesti (liite 2), jotta heillä oli selkeä kuva siitä, mihin heitä pyydettiin osallistumaan vapaaehtoisesti. Erikseen oli hyvä tuoda esille, että haastateltavien nimiä, sukupuolia tai muita tunnistetietoja ei mainita ja haastatteluista kerätty aineisto hävitetään opinnäytetyön valmistuttua. Nämä tiedot kerrattiin haastatteluiden alussa suullisesti.

Haastatteluista saatavaa aineistoa ei saa vääristellä, minkä varmistamiseksi kaikki haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin, mihin oli haastateltavien suostumus. Nauhoitettuja ja litteroituja haastatteluja käsittelivät ainoastaan opinnäytetyön tekijät.

Haastatteluista poimittuihin suoriin lainauksiin ei merkitty tietoja haastatteluista, jotta haastateltavia ei pystytä tunnistamaan pienestä kohdejoukosta.

7.4 Luotettavuus

Luotettavuuden arvioinnin tarkoituksena on Tuomen ja Sarajärven (2012, 134) mukaan pohtia, onko tutkimuksen toteuttamisessa onnistuttu välttämään virheitä.

Ovatko kerätystä aineistosta tehdyt johtopäätökset tosia ja objektiivisia? Koherenssi-

teorian mukaan väitteet ovat tosia, jos ristiriitoja muiden todeksi todettujen väitteiden kanssa ei ole (mts. 2012, 135). Teemahaastattelun tulokset eivät olleet ristiriidassa tai sulkeneet toisiaan pois, vaikka jokaisella haastateltavalla oli oma näkemyksensä asioista. Tulokset eivät olleet ristiriidassa myöskään teorian kanssa, vaan ne tukivat toisiaan. Toisaalta monen hengen ryhmähaastatteluissa kaikki haastateltavat eivät välttämättä saaneet esimerkiksi rajallisen ajan takia tuotua kaikkia mielipiteitään esille, joten voi olla, että mahdollisia ristiriitojen ei tullut ilmi.

Täysin objektiivista tutkimusasetelmaa on laadullisessa tutkimuksessa mahdoton saavuttaa, sillä tutkijoiden omat näkemykset vaikuttavat väistämättä haastateltavien kertomuksien tulkintaan (Tuomi ja Sarajärvi 2012, 135-136). Puolueettomuutta on pyritty opinnäytetyössä parantamaan litteroinnin avulla, jolloin mielikuvat eivät ohjaa muistinvaraista työskentelyä, vaan haastattelutilanteessa sanottuihin asioihin voidaan palata uudestaan ja uudestaan. Litterointien purkamisessa oli aluksi haasteita, sillä nauhoituksista oli aluksi hankala tunnistaa, kuka oli äänessä, kunnes oppi tunnistamaan jokaisen haastateltavan äänen.

Validiteetin ja reliabiliteetin arvioiminen edellyttää uskoa objektiiviseen tietoon, mitä laadullisissa tutkimuksissa ei pystytä täysin saavuttamaan. Yhtä sosiaalista todellisuutta ei ole olemassa, sillä eri haastateltavilla on asioista erilaiset kokemukset ja he tekevät niistä erilaisia tulkintoja. (Tuomi & Sarajärvi 2012, 136-137, viitattu lähteeseen Lincoln & Guba 1985.) Teemahaastattelun alussa kaikkia haastateltavia rohkaistiin esittämään omia, subjektiivisia näkemyksiään kysyttävistä asioista, jolloin omien tulkintojen merkitys korostuu entisestään, mutta juuri heidän tilanteensa saadaan selville ja päästään keskustelemaan konkreettisista asioista. Voi sanoa, että haastatteluiden yksilöllisen luonteen takia tutkimus ei ole reliaabeli, sillä eri kouluissa teemahaastatteluista saadut tulokset olisivat erilaisia, jolloin lopputuloksena syntyvä alkukartoituslomake olisi ainakin osittain erilainen. Tutkimusasetelman toistaminen on kuitenkin mahdollista, jos opinnäytetyö on raportoitu riittävän tarkasti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 261). Tästä näkökulmasta katsottuna opinnäytetyössä pyrittiin hyvään reliabiliteettiin. Hyvä raportointi eli tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisesta jokaisessa vaiheessa lisää myös tutkimuksen luotettavuutta (mts. 2009, 232).

Validiteetti saavutetaan, jos tutkimuksessa on tutkittu sitä, mitä on luvattu, eli vastaan tutkimuskysymykseen (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 231). Validiteettia voi vähentää se, jos haastateltavat ymmärtävät osan termeistä eri tavalla kuin tutkija on ajatellut, mutta siitä huolimatta tuloksia käsitellään alkuperäisen ajatusmallin mukaisesti (mts. 2009, 231-232). Haastatteluiden luotettavuutta olisi voinut parantaa tarkemmalla kysymysten muotoilulla, sillä haastattelijat sortuivat käyttämään oman alansa erityissanastoa, mikä häiritsi joitakin haastateltavia. Osa haastateltavista ymmärsi sanan siirtymävaihe olevan sama asia kuin siirtymätilanne eli esimerkiksi tilanteesta toiseen siirtyminen, ja alkoi kertomaan siirtymätilanteisiin liittyviä asioita, kun haastateltavat halusivat saada selville siirtymävaiheesta. Teemahaastattelurungossa käytetyt termit, kuten prosessuaaliset taidot tai siirtymävaihe, olisi ollut hyvä avata jokaisessa haastattelussa, jotta jokainen haastateltava olisi ymmärtänyt termit samalla tavalla. Tämä huomioitiin osittain jo haastattelutilanteissa, jolloin kysymyksiä voitiin tarkentaa, mutta osassa vastauksia väärinymmärrykset huomioitiin analysointivaiheessa. Tutkimuskysymyksiin saatiin vastaukset, mikä mahdollisti toimintakyvyn osa-alueiden priorisoinnin, jonka avulla pystyttiin kehittämään opinnäytetyön tuotos. Alkukartoituslomakkeen luotettavuutta lisää sen testaaminen etukäteen opinnäytetyön seminaaritalanteessa, mutta vähentää se, että sitä ei ole ollut mahdollista testata todellisella kohderyhmällä eli Onervan 10-luokkalaisilla.

7.5 Käytännön sovellutukset sekä kehitys- ja jatkotutkimusehdotukset

Opinnäytetyön lopputuloksena syntynyt alkukartoituslomake (ks. liite 9) on kohdennettu Onervan 10-luokalle, mutta sitä on mahdollista hyödyntää Onervan muilla luokka-asteilla sekä muissa erityiskouluissa tai yleisopetuksessa. Lomakkeen mukana on tarkoitus lähettää saatekirje, jonka toimeksiantaja tekee tarpeisiinsa sopivaksi. Siinä tulisi mainita, kuka alkukartoituslomakkeen täyttää. Opiskelijan olisi hyvä täyttää alkukartoituslomake yhdessä huoltajan kanssa keskustellen, jotta vastauksista tulee mahdollisimman realistisia. Myös toimintaterapeutit voisivat hyödyntää alkukartoituslomaketta, kun heille tulee uusi asiakas toimintaterapiaan. Alkukartoituslomaketta on mahdollista muokata yksilöllisiin tilanteisiin sopivaksi, esimerkiksi lisäämällä

kysymyksiä tottumuksista tai diagnooseista tai poistamalla kohderyhmälle epäolennaisia osa-alueita. Toisaalta alkukartoituslomakkeen avulla on mahdollisuus viedä tietoa opiskelijan toimintakyvystä ja tuen tarpeista siirtymävaiheessa uusiin kouluihin. Inhimillistä toiminnan mallia (MOHO) hyödyntävät toimintaterapeutit saavat opinäytetyöstä MOHO:n ja ICF:n siltauksen suomenkielisenä. Opinäytetyössä siltaus on tehty MOHO-lähtöisesti (ks. liite 1).

Opinäytetyön haastatteluissa esitettiin kehitysehdotuksia alkukartoituslomakkeen suhteen, joita ei ollut opinäytetyössä mahdollista toteuttaa. Sähköinen versio nähtiin hyödylliseksi: opiskelijahaku toteutetaan sähköisesti ja alkukartoituslomakkeen voisi liittää samaan yhteyteen hakuprosessin kanssa. Toinen vaihtoehto sähköiselle lomakkeelle olisi hyödyntää jo olemassa olevaa Tervareitti-hankkeen internetpohjaista kyselyä ja liittää alkukartoituslomake samaan järjestelmään, jolloin tietoja olisi esimerkiksi helpompi vertailla.

Opinäytetyöstä nousi alkukartoituslomakkeeseen liittyviä jatkotutkimusehdotus. Alkukartoituslomaketta ei ollut mahdollista aikataulujen ja opinäytetyön laajuuden vuoksi testata käytännössä Onervan tulevilla 10-luokkalaisilla. Sitä olisi kuitenkin hyvä testata käytännössä ja tarvittaessa muokata sen mukaisesti. Jatkotutkimuksen voisi toteuttaa seurantatutkimuksena, jossa toteutettaisiin uudet haastattelut Onervan henkilökunnalle, kun alkukartoituslomake on ollut käytössä. Uusista haastatteluista nousseita tuloksia voitaisiin verrata tämän opinäytetyön tuloksiin, jolloin voitaisiin tutkia muutosta toimintakyvyn kartoituksessa ennen alkukartoituslomakkeen käyttöönottoa ja sen jälkeen. Samalla voitaisiin tarkastella alkukartoituslomakkeen soveltuvuutta ympäristöönsä ja tarvittaessa muokata sitä.

Lähteet

- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2015. Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. E-kirja. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, Yliopistokustannus, HYY-yhtymä. Viitattu 11.10.2017. <https://janet.finna.fi>.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- ICF: Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus. 2004. World Health Organization. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Staakes. Viitattu 20.2.2017. <http://www.julkari.fi/handle/10024/77744>.
- Lisäopetuksen järjestämisen lähtökohdat. N.d. Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri. Osa Onervan toimipisteen lisäopetuksen opetussuunnitelmaa.
- Mitä toimintakyky on? 2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 7.3.2017. <https://www.thl.fi/fi/web/toimintakyky/mita-toimintakyky-on>.
- Nurmi, J-E., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. 2015. Ihmisen psykologinen kehitys. 6.painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Oksanen, S. 2017. Lisäopetuksen opettaja. Valteri-koulu, Onerva. Palaveri 25.1.2017.
- Oppilaskodin ohjaaja. 2017. Kysymyksiä oppilaskodin rutiineista. Sähköpostiviesti 23.10.2017. Vastaanottaja M. Jylhä. Lisätietoja opinnäytetyön tuotoksen perusteluihin.
- Osallistuvaa ohjausta yläkouluikäisille perusopetuksen siirtymävaiheeseen 2015-2017. N.d. Tervareitti. Oppimis ja ohjauskeskus Valteri, Tervaväylä. Viitattu 18.3.2017. <http://www.omatervareitti.fi/>.
- Taylor, R. 2017. Kielhofner's Model Of Human Occupation. 5th ed. Philadelphia: Wolters Kluwer.
- Toimintakyvyn ulottuvuudet. 2015. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 7.3.2017. <https://www.thl.fi/fi/web/toimintakyky/mita-toimintakyky-on/toimintakyvyn-ulottuvuudet>.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2012. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 9. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tutkimusetiikka. 2017. Helsingin yliopisto. Viitattu 23.4.2017. <https://www.helsinki.fi/fi/tutkimus/tutkimusymparisto/tutkimusetiikka>.
- Valteri OPS Lisäopetus. 2017. Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri. Jyväskylä. Viitattu 31.10.2017. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-ylops-service/api/dokumentit/9739771>.
- Valteri-koulu. N.d. Valteri, Opetushallitus. Viitattu 31.10.2017. <https://www.valteri.fi/koulu/>.

Valteri-koulu Onerva. 2017. Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri, Onerva. Viitattu 20.2.2017. <http://www.onerva.fi/valteri-koulu-onerva/>.

Valteri, Tervaväylä. 2017. Toimintakykyarvio.fi. Tervetuloa toimintakykyarvio.fi -palveluun! Tervareitti-hanke. Viitattu 23.10.2017. <https://www.toimintakykyarvio.fi/>.

Vaz, S., Falkmer, M., Parssons, R., Passmore, A. E., Parkin, T. & Falkmer, T. 2014. School Belongingness and Mental Health Functioning across the Primary-Secondary Transition in a Mainstream Sample: Multi-Group Cross-Lagged Analyses. PLoS ONE, 9, 6, 1-10. Viitattu 23.4.2017. <https://janet.finna.fi/>, Academic Search Elite.

Liitteet

Liite 1. MOHO:n ja ICF:n termien yhdistely

MOHO	ICF:n osa-alue	ICF:n pääluokat
TAHTO (volition) <ul style="list-style-type: none"> • Henkilökohtainen vaikuttaminen • Arvot • Mielenkiinnon kohteet 	Yksilötekijät Ruumiin/kehon toiminnot	Ei olemassa Mielen toiminnot
TOTTUMUS (habituation) <ul style="list-style-type: none"> • Tavat • Sisäistetyt roolit 	Yksilötekijät Ruumiin/kehon toiminnot Suoritukset ja osallistuminen	Ei olemassa Mielen toiminnot Yleisluontoiset tehtävät ja vaatteet Henkilöiden välinen vuorovaikutus ja ihmissuhteet
SUORITUSKYKY (performance capacity)	Ruumiin/kehon toiminnot Ruumiin rakenteet	Mielen toiminnot Aistitoiminnot ja kipu Tuki- ja liikuntaelimistöön ja liikkeisiin liittyvät toiminnot Osa-alueen kaikki pääluokat
YMPÄRISTÖ	Ympäristötekijät	Osa-alueen kaikki pääluokat
TOIMINNALLINEN OSALLISTUMINEN (occupational participation)	Suoritukset ja osallistuminen	Keskeiset elämänalueet Yhteisöllinen, sosiaalinen ja kansalaiselämä

Liite 2. Tiedoksianto haastateltaville

TIEDOKSIANTO HAASTATELTAVILLE

Opinnäytetyömme tavoitteena on kartoittaa Onervan 10-luokalle tulevien opiskelijoiden toimintakykyä ennen opiskeluiden aloittamista, jotta siirtymävaihe helpottuisi. Opinnäytetyön lopputuloksena on tarkoitus tehdä kyselylomake tai muu vastaava työkalu kartoittamaan oppilaiden toimintakykyä ennen koulun alkua, ja näin helpottaa siirtymävaiheessa ilmenneitä haasteita.

Haastattelut ovat tarkoitus toteuttaa ryhmähaastatteluna, ja samaan ryhmään valitut henkilöt tekevät yhteistyötä. Haastatteluiden tarkoituksena on saada tietoa haastateltavien omista kokemuksista 10-luokkalaisten toimintakyvystä sekä siirtymävaiheen haasteista. Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista. Haastateltavalla on oikeus, milloin vain keskeyttää osallistuminen tutkimukseen tai kieltäytyä vastaamasta hänelle esitettyyn kysymykseen. Haastattelut toteutetaan kertatutkimuksena.

Haastattelu kestää noin 60 minuuttia eikä siihen tarvitse etukäteen valmistautua. Haastateltavan antaessa luvan haastattelun nauhoittamiselle ääninauhalle, jonka jälkeen haastattelu kirjoitetaan tekstitiedostoksi. Ääninauhatalennetta käsittelevät ainoastaan haastattelijat ja ääninauha ja litteroidut aineistot tuhotaan sen jälkeen, kun opinnäytetyö on hyväksytty.

Haastattelu kirjataan tekstitiedostoksi ja siinä yhteydessä haastateltavien ja haastatteluissa esille tulevien muiden henkilöiden nimet poistetaan. Tutkimusjulkaisuihin voidaan sisällyttää suoria otteita haastatteluista. Niiden yhteydessä mainitaan haastateltavan sukupuoli, ikä ja ammatti.

Tarvittaessa voitte kysyä opinnäytetyön tekijöiltä tutkimukseen liittyvistä asioista.

Ystävällisin terveisin,
toimintaterapeuttiopiskelijat
Jyväskylän ammattikorkeakoulu
Mirva Jylhä ja Oona-Riina Räisänen
k2456@student.jamk.fi ja k1363@student.jamk.fi

(Lähde: Tutkittavien informointi. 2016. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Tampereen yliopisto. Viitattu 21.4.2017.
<http://www.fsd.uta.fi/aineistonhallinta/fi/tutkittavien-informointi.html>)

Liite 3. Teemahaastattelun runko 10-luokan opettajalle ja oppilaskodin henkilökunnalle

Perustiedot haastateltavasta (MOHO)

- koulutustausta (ammatti, valmistumisvuosi ym.)
- Kuinka paljon työkokemusta erityisnuorten parissa?
- kuinka pitkään ollut töissä tässä ympäristössä?
- Rooli: miten toimii nuorten kanssa?

Haasteet taidoissa ja valmiuksissa (MOHO)

- viestintä- ja vuorovaikutustaidot
  - kommunikointi
- motoriset taidot
- prosessuaaliset taidot (tarvitaan toiminnan ohjaukseen, oikeiden työvälineiden/materiaalien valinta, ongelmatilanteiden ratkaiseminen)
- Millaisia haasteita/rajoituksia nuorilla on näissä asioissa?
  - aistien kautta tuleva tieto (aistiyl- tai aliherkkyyksiä?)
  - motoriikka (karkea- ja hienomotoriikka)
  - toiminnanohjaus (toiminnan aloittaminen, jatkaminen ja päättäminen/lopettaminen)
  - tarkkaavuus ja sen säätely/viretila
  - tunteet/haastava käytös

Toiminnallinen suoriutuminen ja osallistuminen (MOHO ja ICF). Miten näkyy käytännössä...

- koulu **ope**
- itsestä huolehtiminen (esim. henkilökohtainen hygienia, pukeutuminen, ruokailu, lääkkeitä huolehtiminen, nukkumaanmeno jne) **oppilaskoti**
- vapaa-ajan toiminta (mitä nuorten vapaa-aikaan kuuluu?) **oppilaskoti**
- Tarvitsevatko apua näiden toimintojen suorittamiseen?
  - Avustajien tarve (jatkuvaa vai tietyissä tilanteissa jne)?

Siirtymävaihe 1

- Miten sietävät muutostilanteita tms.?

Ympäristö (MOHO & ICF)

- Miten tuetaan siirtymävaiheen ympäristön muutosta nuorten elämässä?
- Edistääkö vai rajoittaa uusi ympäristö (Onerva/oppilaskoti) toiminnasta suoriutumista? Ovatko tilat ja esineet sopivia? Tarjoaako ympäristö tarkoituksenmukaisia toiminnallisia tehtäviä?

Siirtymävaihe 2

- Mitä tietoa opiskelijoista olisi hyvä saada ennen koulun alkua?
- Mitkä opiskelijoiden haasteista vaikeuttavat siirtymävaihetta ja koulussa/oppilaskodissa pärjäämistä eniten?

Liite 4. Teemahaastattelun runko Onervan rehtorille ja opinto-ohjaajalle

Perustiedot haastateltavasta (MOHO)

- koulutustausta (ammatti, valmistumisvuosi ym.)
- Kuinka paljon työkokemusta erityisnuorten parissa?
- kuinka pitkään ollut töissä tässä ympäristössä?
- Rooli: miten toimii nuorten kanssa?

Opiskelijavalinta (ainoastaan rehtori ja opo)

- Miten etenee?
- Ketkä osallistuvat? Miksi?
- Mitä tietoa opiskelijoista on?
- Miten opiskelijat valitaan?

Toiminnallinen suoriutuminen ja osallistuminen (MOHO ja ICF)

- Millaisia haasteita/rajoituksia yleisesti nuorilla on?
- Avustajien tarve (selviääkö alkutietojen perusteella, onko tarvetta avustajille)? Millä perusteella avustajien tarve arvioidaan kouluvuoden alkaessa? Muuttuuko avustajamäärä vai onko se vakio?

Suorituskyky (MOHO ja ICF)

- Millaiset valmiudet nuorilla on (motoriset, sensoriset, kognitiiviset, psyykkiset, sosiaaliset)?

Taidot (MOHO)

- Onko opiskelijavalinnan aikaan tietoa, millaiset taidot nuorilla on (viestintä- ja vuorovaikutustaidot, motoriset taidot, prosessuaaliset taidot)?

Ympäristö (MOHO & ICF)

- Miten tuetaan siirtymävaiheen ympäristön muutosta nuorten elämässä?
- Edistääkö vai rajoittaa uusi ympäristö (Onerva/oppilaskoti) toiminnasta suoriutumista? Ovatko tilat ja esineet sopivia? Tarjoaako ympäristö tarkoituksenmukaisia toiminnallisia tehtäviä?

Siirtymävaihe

- Mitä tietoa opiskelijoista olisi hyvä saada, jotta opiskelijavalinta helpottuisi?

Liite 5. Teemahaastattelun runko Tervareitti-hankkeen yhdyshenkilölle,
aiheena Tervareitti-hanke

Perustiedot haastateltavasta (MOHO)

- ammatti ja valmistumisvuosi
- Kuinka paljon työkokemusta erityisnuorten parissa?
- kuinka pitkään ollut töissä tässä ympäristössä ja mikä on työrooli (Valteri toimipisteet ja erityisesti Tervaväylä)?

Perustiedot Tervareitti-hankkeesta

- Mikä se on ja mitä siihen kuuluu?
- Miksi se on kehitetty?
- Miten se on kehitetty?
- Missä ja milloin se on nyt ollut/on käytössä
  - Kuinka tulevaisuudessa?

Tervareitti-hankkeen toimintakyvyn arviointi

- mitä toimintakyvyn osa-alueita Tervareitissä arvioidaan?
  - tuleeko arvioinnissa ilmi:
    - avustajien tarve
    - taidot ja valmiudet
    - toiminnallinen osallistuminen ja suoriutuminen
- Kuka toimintakyvyn arviointilomakkeen täyttää, mitä vaatii?
- Voimmeko saada lomakkeen työmme tueksi?
  - Kuten puhelimesta puhuimme, olisi tärkeää, että ne tukevat toisiaan
-> Onervan 10-luokalla Tervareitti tehdään keväällä, meidän kevyempi alkuarvio syksyllä

Siirtymävaihe

- Miten Tervareitti-hankkeen toimintakyvyn arviointi tukee siirtymävaihetta (mitä apua)?

Yhteensopivuus alkuarvion ja Tervareitti-hankkeen kanssa

- Onko Tervareitin toimintakyvyn arviointi osoittautunut toimivaksi? Puutuuko Tervareitin toimintakyvyn arviosta jotain oleellista?
- Vinkkejä toimintakyvyn alkukartoitus -työkalun luomisesta?

Olisiko vielä jotain mitä haluaisitte sanoa tai kysyä?

Liite 6. Työkalun versio 1

MOHO:n mukaiset käsitteet ja aihealueet (Taylor 2017, 38-122)

ICF:n mukaiset pää- ja alaluokat (ICF: Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus 2004, 47-203)

Tahto

- Missä olet hyvä? (yksilötekijät ICF:n mukaisesti)
- Mitä tykkäät tehdä? (yksilötekijät ICF:n mukaisesti)

Suoritukset ja osallistuminen:

- pääluokka 7 eli yhteisöllinen, sosiaalinen ja kansalaiselämä
  - o virkistäytyminen ja vapaa-aika:
    - harrastukset (d9204)

Tottumus

- Tavat: vuorokausirytmii ym.
  - o Ruumiin ja kehon toiminnot:
    - pääluokka 1 eli mielen toiminnot
      - kokonaisvaltaiset mielen toiminnot: unitoiminnot (b134)
- Roolit (yksilötekijät ICF:n mukaisesti)

Suorituskyky

- diagnoosit (ICF → lääketieteellinen terveydentila)

Ympäristö

Ympäristötekijät

- pääluokka 1 eli tuotteet ja teknologiat
  - o esineet
  - o tilat
  - o apuvälineet
    - päivittäisen elämän tuotteet ja teknologiat henkilökohtaiseen käyttöön: päivittäisen elämän erityistuotteet ja teknologiat henkilökohtaiseen käyttöön (e1151)
    - tuotteet ja teknologiat henkilökohtaiseen liikkumiseen ja liikenteeseen sisä- ja ulkotiloissa: erityistuotteet ja teknologiat henkilökohtaiseen liikkumiseen ja liikenteeseen sisä- ja ulkotiloissa (e1201)
    - kommunikointituotteet ja -teknologiat (e125)
    - opetustuotteet ja -teknologiat (e130)
- pääluokka 2 eli luonnonmukainen ympäristö ja ihmisen tekemät ympäristömuutokset
  - o tilat
- pääluokka 3 eli tuki ja keskinäiset suhteet
  - o sosiaaliset ryhmät
- pääluokka 4 eli asenteet
  - o kulttuuri
- pääluokka 5 eli palvelut, hallinto ja politiikat
  - o poliittiset ja taloudelliset olosuhteet
  - o kulttuuri

- toiminnan muodot tai tehtävät (ei löydy ICF:stä omaa kohtaa)

Toiminnallinen suoriutuminen ja osallistuminen (ICF:n mukaisesti suoritukset ja osallistuminen)

Suoritukset ja osallistuminen:

- pääluokka 1 eli oppiminen ja tiedon soveltaminen
  - o tarkoitukselliset aistikokemukset (d110-d129)
- pääluokka 5 eli itsestä huolehtiminen
  - o ruokaileminen (d550)
  - o (juominen d560)
  - o kehon osien hoitaminen: hampaiden hoitaminen (d5201)
  - o pukeutuminen (d540)
  - o wc:ssä käyminen (d530)
  - o peseytyminen (d510)
- pääluokka 7 eli yhteisöllinen, sosiaalinen ja kansalaiselämä
  - o virkistäytyminen ja vapaa-aika (d920): rentoutuminen

Taidot

Suoritukset ja osallistuminen

- pääluokka 1 eli oppiminen ja tiedon soveltaminen
  - o tiedon soveltaminen
    - kirjoittaminen (d170) ja lukeminen (d166)
- pääluokka 2 eli yleisluonteiset tehtävät ja vaateet
  - o yksittäisen tehtävän tekeminen (d210): aloittaminen, jatkaminen ja lopettaminen
  - o useiden tehtävien tekeminen (d220)
    - siirtymätilanteet
- pääluokka 3 eli kommunikointi
- pääluokka 4 eli liikkuminen
- pääluokka 7 eli henkilöiden välinen vuorovaikutus ja ihmissuhteet
  - o henkilöiden välinen yleisluonteinen vuorovaikutus: henkilöiden välinen monimuotoinen vuorovaikutus → käyttäytymisen säätely vuorovaikutuksessa (d7202)
    - haastava käytös → raivokohtaukset

Ruumiin ja kehon toiminnot:

- Pääluokka 1 eli mielen toiminnot
  - o erityiset mielen toiminnot: tunne-elämän toiminnot (b152)
    - tunteiden tarkoituksenmukaisuus, tunteiden säätely, tunteiden vaihtelu jne.

Toiminnallinen identiteetti ja pätevyys (ICF:n mukaisesti suoritukset ja osallistuminen vaikuttavat ajatteluun)

- millainen käsitys itsestä esim. oppijana
- tulevaisuuden suunnitelmat

Liite 7. Työkalu versio 2

MOHO, ICF

Tahto

- Missä olet hyvä? (yksilötekijät ICF:n mukaisesti)
- Mitä tykkäät tehdä? (yksilötekijät ICF:n mukaisesti)

Suoritukset ja osallistuminen:

- pääluokka 7 eli yhteisöllinen, sosiaalinen ja kansalaiselämä
  - o virkistäytyminen ja vapaa-aika:
    - harrastukset (d9204)

Toiminnallinen suoriutuminen ja osallistuminen (ICF:n mukaisesti suoritukset ja osallistuminen)

Suoritukset ja osallistuminen:

- pääluokka 1 eli oppiminen ja tiedon soveltaminen
  - o tarkoitukselliset aistikokemukset (d110-d129)
    - mikä kuormittaa fyysisesti/psykkisesti?
- pääluokka 5 eli itsestä huolehtiminen
  - o ruokaileminen (d550)
  - o kehon osien hoitaminen: hampaiden hoitaminen (d5201)
  - o pukeutuminen (d540)
  - o wc:ssä käyminen (d530)
  - o peseytyminen (d510)
- pääluokka 7 eli yhteisöllinen, sosiaalinen ja kansalaiselämä
  - o virkistäytyminen ja vapaa-aika (d920): rentoutuminen
    - jaksatko koulupäivän ajan (rentoutuminen/mielenterveys)?

Taidot

Suoritukset ja osallistuminen

- pääluokka 1 eli oppiminen ja tiedon soveltaminen
  - o tiedon soveltaminen
    - kirjoittaminen (d170)
    - lukeminen (d166)
    - tarkkaavuuden kohdentaminen (d160): keskittyminen tarkoituksellisesti erityisiin ärsykkeisiin, kuten häiritsevien äänien poissulkeminen
- pääluokka 2 eli yleisluonteiset tehtävät ja vaateet
  - o yksittäisen tehtävän tekeminen (d210): aloittaminen, jatkaminen ja lopettaminen (toiminnanohjaus)
  - o useiden tehtävien tekeminen (d220)
    - siirtymätilanteet
- pääluokka 3 eli kommunikointi
- pääluokka 4 eli liikkuminen
- pääluokka 7 eli henkilöiden välinen vuorovaikutus ja ihmissuhteet
  - o henkilöiden välinen yleisluonteinen vuorovaikutus: henkilöiden välinen monimuotoinen vuorovaikutus → käyttäytymisen säätely vuorovaikutuksessa (d7202)
    - haastava käytös → raivokohtaukset

Liite 8. Työkalun versio 3

MOHO

Tervareitti (Valteri, Tervaväylä 2017)

Omat muotoilut kysymyksiin

Tahto

1. Mitä tykkäät tehdä vapaa-ajalla?
2. Missä olet hyvä?

Toiminnallinen suoriutuminen ja osallistuminen

1. Olen herkkä joillekin seuraavista: valo, haju, maku, kosketus, ääni.
2. Pystyn ruokailemaan.
3. Pystyn huolehtimaan peseytymisestä, wc-käynneistä ja hampaiden hoitamisesta. ← sisältää intiimihygienian
4. Pystyn pukeutumaan ja riisuutumaan.
5. Miten rentoudut? (vaihtoehdot? Ei onnistu, liikkuminen, musiikin kuuntelu, jotain muuta)

Taidot

1. Pystyn työskentelemään vaaditun ajan.
2. Pystyn aloittamaan ja tekemään tehtävän loppuun asti.
3. Siirryn sujuvasti tilanteesta tai tehtävästä toiseen.
4. Pystyn lukemaan
5. Pystyn kirjoittamaan
6. Tärkein kommunikointikeino: vaihtoehdot viittomat, kuvat, puhe, muut
7. Osaan liikkua turvallisesti
8. Miten käyttäydyt, kun olet vihainen tai suuttunut? Mitä teet tai muut tekevät, että rauhoitut?

Liite 9. Lopullinen työkalu

Toimintakyvyn alkukartoitus

Nimi: _____ Päivämäärä: _____

Valitse omaa toimintaasi parhaiten kuvaava vaihtoehto tai vastaa kysymyksiin omin sanoin.

Muutaman vastausvaihtoehdon selitys:

itsenäisesti/apuvälineen kanssa = et tarvitse toisen ihmisen tukea

sanallinen tuki = toiset ihmiset ohjeistavat tekemistäsi puheella/muilla kommunikointimenetelmillä

fyysinen tuki = toiset ihmiset avustavat sinua koskettamalla

1. Mitä tykkäät tehdä vapaa-ajalla? _____

_____

2. Missä olet hyvä? _____

_____

3. Tärkein kommunikointikeinoni

☐ puhe   ☐ viittomat   ☐ kuvat   ☐ joku muu, mikä? _____

4. Osaan liikkua turvallisesti

☐ itsenäisesti/apuvälineen kanssa

☐ satunnaisen sanallisen tuen avulla

☐ jatkuvan sanallisen tuen avulla

☐ satunnaisen fyysisen tuen avulla

☐ jatkuvan fyysisen tuen avulla

5. Pystyn ruokailemaan

☐ itsenäisesti/apuvälineen kanssa

☐ satunnaisen sanallisen tuen avulla

☐ jatkuvan sanallisen tuen avulla

☐ satunnaisen fyysisen tuen avulla

☐ jatkuvan fyysisen tuen avulla

6. Pystyn huolehtimaan peseytymisestä, wc-käynneistä ja hampaiden hoitamisesta

☐ itsenäisesti/apuvälineen kanssa

☐ satunnaisen sanallisen tuen avulla

☐ jatkuvan sanallisen tuen avulla

☐ satunnaisen fyysisen tuen avulla

☐ jatkuvan fyysisen tuen avulla

Kerro tarkemmin tuen tarpeestasi: _____

_____

_____

7. Pystyn pukeutumaan ja riisuutumaan

☐ itsenäisesti/apuvälineen kanssa

☐ satunnaisen sanallisen tuen avulla

☐ jatkuvan sanallisen tuen avulla

☐ satunnaisen fyysisen tuen avulla

☐ jatkuvan fyysisen tuen avulla

8. Pystyn lukemaan

- ☐ itsenäisesti/apuvälineen kanssa erilaisia tekstejä
- ☐ itsenäisesti/apuvälineen kanssa selkokielisiä tekstejä
- ☐ en pysty, joku muu lukee minulle

9. Osaan kirjoittaa

- ☐ itsenäisesti/apuvälineen kanssa ☐ en osaa kirjoittaa

10. Pystyn työskentelemään vaaditun ajan

- ☐ itsenäisesti/apuvälineen kanssa
- ☐ satunnaisen sanallisen tuen avulla ☐ jatkuvan sanallisen tuen avulla
- ☐ satunnaisen fyysisen tuen avulla ☐ jatkuvan fyysisen tuen avulla

11. Pystyn aloittamaan ja tekemään tehtävän loppuun asti

- ☐ itsenäisesti/apuvälineen kanssa
- ☐ satunnaisen sanallisen tuen avulla ☐ jatkuvan sanallisen tuen avulla
- ☐ satunnaisen fyysisen tuen avulla ☐ jatkuvan fyysisen tuen avulla

12. Siirryn sujuvasti tilanteesta tai tehtävästä toiseen

- ☐ itsenäisesti/apuvälineen kanssa
- ☐ satunnaisen sanallisen tuen avulla ☐ jatkuvan sanallisen tuen avulla
- ☐ satunnaisen fyysisen tuen avulla ☐ jatkuvan fyysisen tuen avulla

13. Olen herkkä joillekin seuraavista (valitse 0-5 vaihtoehtoa)

- ☐ valo ☐ haju ☐ maku ☐ kosketus ☐ ääni

14. Miten käyttäydyt, kun olet vihainen tai suuttunut? Mitä teet tai muut tekevät, että rauhoitut?

---

15. Miten rentoudut? Valitse itsellesi sopivat vaihtoehdot

- ☐ liikkuminen ☐ musiikin kuuntelu ☐ TV:n katselu ☐ lepääminen
- ☐ joku muu, mikä? _____
- ☐ rentoutuminen on minulle hankalaa

Opiskelijan allekirjoitus

Nimenselvennys

Huoltajan allekirjoitus

Nimenselvennys

Kysymykset 3, 4, 5, 7, 10, 11, 12 ja 13 pohjautuvat Tervareitti-hankkeen toimintakykykuvauksen kysymyksiin (<https://www.toimintakykyarvio.fi/>)

Opinnäytetyön lopputuotos: toimintaterapeuttipiskelijät Mirva Jylhä ja Oona-Riina Räisänen, JAMK, 2017